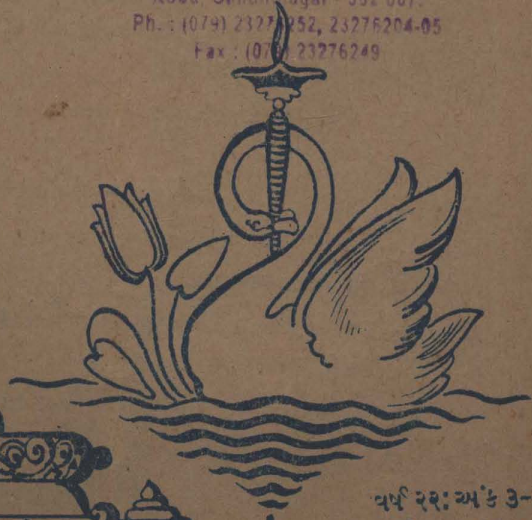

શ્રી કૌલ સભ્ય પુસ્તકાલય

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
 SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
 Koba, Gandhinagar - 382 007.
 Ph. : (079) 23276252, 23276204-05
 Fax : (079) 23276249

પુસ્તક રૂબરૂ : અંક ૩-૪
 ક્રમાંક : ૨૫૫-૫૬

૦૭૨૩૬

विषय-दर्शन

अंक :	लेख :	लेखक :	पृष्ठ :
१.	साथी शिक्षा (वार्ता)	श्री. रतिलाव दीपचंद्र देसाई	४६
२.	अनारस	श्री. मोहनदास दीपचंद्र चोडसी	५३
३.	काव्यशास्त्री यशोविजयगण्धि	प्रो. हीरादास र. कापडिया जे.म. जे.	५५
४.	आशापक्षीना अतिहासिक उद्देश्यो	पं. दादयद्रं भागवान गांधी	५८
५.	बद्रावती तीर्थ (बांडक) प्रतिभा-लेख-संग्रह	पू. मुनि श्री कंचनविजयल	६४
६.	चिनयचन्द्रकृत सुधावक छीतराष्ट्रकम्	श्री. भंवरलालजी नाहटा	७२

नवी मद्द

३. १०१) पू. आ. श्री. विजयराजसूरीश्वरल महाराजना सहपदेशथी श्री डेवानो जैन उपाश्रय,
अमदावाद
३. १००) पू. आ. श्री. विजयसिद्धिसूरीश्वरल महाराजना सहपदेशथी श्री सुभाळ रवचंद्र
जैन विद्याशाळा, अमदावाद
३. ५१) पू. मुनिश्री सुभतिमुनिजना सहपदेशथी श्री जैन पेढी, वागोल (राजस्थान)
३. ५०) पू. आ. श्री. विजयविज्ञानसूरीश्वरल महाराजना सहपदेशथी श्री नेमिनाथ जैन
उपाश्रय, पायधुनी, मुंभई
३. २५) पू. आ. श्री. विजयअमृतसूरीश्वरल महाराजना सहपदेशथी श्री आगरतड जैन संघ,
शांतिनाथ जैन देवासर ने पेढी, दादर-मुंभई
३. २५) पू. उ. श्री. देवेन्द्रसागरल महाराजना सहपदेशथी श्री सायबरमती (राजनगर)
जैन संघ, सायबरमती
३. २५) पू. उ. श्री. कैलाससागरल महाराजना सहपदेशथी श्री राणी जैन संघ, राणी
(राजस्थान)
३. २५) पू. पं. श्री. कीर्तिमुनिज महाराजना सहपदेशथी श्री गोधारी ज्ञानबांडार, गोधावी
३. २५) पू. पं. श्री. रमणिकविजयल महाराजना सहपदेशथी श्री डीकाबट्टनी. पोल जैन
उपाश्रय, अमदावाद
३. १५) पू. पं. श्री. मनोहरविजयल महाराजना सहपदेशथी श्री जैन तपागच्छ उपाश्रयनी
पेढी, पांडरुपुर
३. १२) पू. मुनिश्री गौतमसागरल महाराजना सहपदेशथी श्री पोसाती मंडल, वडाळी
३. ११) पू. पं. श्री. लालुविजयल महाराजना सहपदेशथी श्री जैन संघ, जेडा
३. ५) पू. आ. श्री. कीर्तिसागरसरिल महाराजना सहपदेशथी श्री जैन सुधारा पातानी
पेढी, मेसाण्डा
३. ५) पू. पं. श्री. कनकविजयल महाराजना सहपदेशथी श्री उत्तमदास मकनल, राधनपुर

॥ ॐ અર્હમ્ ॥

અક્ષિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક

મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત

શ્રી જૈનઘર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુખપત્ર
જેશિંગમહાઈની વાઢી : ઘીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

તંત્રી : ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ

વર્ષ : ૨૨

વિક્રમ સં. ૨૦૧૩ : વીર નિ. સં. ૨૪૮૩ : ઈ. સ. ૧૯૫૭

ક્રમાંક

અંક : ૩-૪

પોષ સુદ ૧૪ મંગળવાર : ૧૫ જાન્યુઆરી

૨૫૫-૫૬

સાચી શિક્ષા

લેખક : શ્રી. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ

આથમતી સંધ્યાની સિંદૂરવર્ણી આભા, ઉલ્લૈનીના રાજપ્રાસાદો, હર્મ્યો અને દેવ-મંદિરો ઉપર છેલ્લી રંગોળી પૂરીને, પોતાની કળા સંડેલી રહી હતી. સ્નાનસુંદરીઓ, હસ્તીઓ અને ઘોષીઓની ક્રીડાઓથી ક્લુબ્ધ અને ડહોળાં થયેલાં સિપ્રાનાં જળ, જાણે સૂર્યચિંપને પોતાના અંતરમાં સમાવી લેવા માટે, ધીરગંભીર-શાંત બનીને વહેતાં હતાં. માનવીઓ, પશુઓ અને પક્ષીઓ, દિવસ આખાના શ્રમ અને રક્ષણપાટ બાદ, વિશ્રામની આશાએ, પોતપોતાના નિવાસસ્થાન તરફ ઉલ્લાસભર પાછાં ફરતા હતાં. સુખનું ભોજન, આનંદભર્યો વાર્તાવિનોદ અને શાંતિની નિદ્રાના મનોરમ સ્વપ્નની છાયા જાણે સર્વત્ર પ્રસરી રહી હતી. દેવમંદિરોની છેલ્લી આરતીઓની ઝાલરો અને દેવધંડાઓના નિનાદોથી ઉલ્લૈનીનાં રાજમાર્ગો અને વીથિ-કાઓ રણુઝણી ઊઠવાને ધડી-એ-ધડીની જ વાર હતી. સર્વત્ર આનંદનું વાતાવરણ વિસ્તર્યું હતું.

આવે સમયે ઉલ્લૈનીના એક વિશાળ ધર્માગાર (ઉપાશ્રય)ના એક લાંબા ખંડમાં એક મહાપુરુષ, પાંજરે પડેલા સિંહની જેમ, આમતેમ આંટા ભારતા હતા. ધડીકમાં એ આથમતી સંધ્યાના છેલ્લા પ્રકારનું દર્શન કરતા હોય એમ, આકાશની સામે સ્થિર નયને નિહાળી રહે છે; તો ધડીકમાં એ, જાણે અંતરમાં કંઈ શોધતા હોય એમ, કમળદળશાં પોતાનાં નેત્રો નીચાં ટાળી લે છે. એમના વિશાળ નેત્રો ગગનમાં વિહાર કરે કે અંતરમાં ઊંડરી જાય, છતાં એમના ચરણોને કોઈ જાતની નિરાંત નથી. એ તો આખા ખંડમાં આમથી તેમ અને તેમથી આમ ઘૂમી જ રહ્યા છે. અને એમના ચરણોની આ સતત ગતિશીલતા જાણે એમના અંતરની ગતિશીલતાનું સૂચન કરી રહેલ છે. એમના ચરણોની ગતિને આજે કયાંય થંભ નથી. એમના અંતરને પણ આજે કયાંય વિશ્રામ નથી. એ તો જેમ જેમ ચાલે છે એમ એમ વધુ ચિંતનમાં ઊતરતા જાય છે. અંરે, આ તો જાણે મનના ચિંતનનો વેગ જ ચરણોને અસ્થિર-વધુ ગતિ-શીલ-અતિ વેગવાન બનાવી રહેલ છે !

૫૦]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

એ છે શ્રમણશ્રેષ્ઠ, સાહસશૂર મહાજાની આચાર્ય આર્ય કાલક. પડછંદ કાયા, ભવ્ય લલાટ, આબ્જન બાહુ, સુડોળ નાસિકા અને ગૌર વર્ણના તેજપુન્જથી ક્રાંતિમાન લાગતા એ પુરુષને નિહાળ્યા જ કરીએ, નીરખ્યા જ કરીએ, જાણે આંખોમાં જ સદાને માટે સમાવી લઈએ ! શું એની ભવ્યતા અને શું એનો પ્રભાવ ! યૌવનના તરવરાટને શમાવી લઈને અને પ્રૌઢાવસ્થાના આવેગનું પાન કરી લઈને વાર્ધક્યની ગરિમાથી ઓપતી એ કાયા જાણે, સ્થિર પુરુષાર્થના પૂંજ સમી ભાસતી હતી.

શ્રમણસંઘના અધિનાયક આર્ય કાલકના જીવનની સાથે ઇતિહાસની કેવી કેવી ગાથાઓ વણાયેલી હતી ! અરે, ખીજું તો ઠીક, એકલી ઉજ્જૈની નગરીને એનો ઇતિહાસ પૂછો અને એ હૈયું થંભી જાય એવી આપવીતીની સાહસકથા સંભળાવે છે ! રાજ તો ઉજ્જૈનીમાં ગમે તેવું પ્રવર્તતું હોય, પણ લોકહૃદયના સ્વામી તો આર્ય કાલક જ હતા. તો એ નિર્ગન્થ હતા, અક્રિયન, અણુગાર-ધનદોલત કે ધરમાર વગરના એક સાધુ પણ જાણે સર્વત્ર એમનું અચલ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતું હતું. પણ હવે જવા દો ઇતિહાસની એ લાંબી ગૌરવકથા !

આવા પુરુષસિંહ સમા આર્ય કાલકનું ચિત્ર આજે ચિંતામગ્ન અન્યું છે. એ ચિંતામાં શાસનના ધર્મના ભવિષ્યની વિચારણાનો ભાર ભર્યો છે અને એ ભાર એમના તનને અને મનને ખેચેન બનાવી રહ્યો છે.

તેઓ વિચારે છે : ધર્મની ધુરાનો ભાર જેમને વહન કરવાનો છે તે શ્રમણો-અણુગારો જે જ્ઞાનથી સમૃદ્ધ અને ચારિત્રથી શૌભાયમાન નહીં હોય તો શાસનનું ભાવિ ઉજ્જવળ નથી રહેવાનું ! જ્ઞાનમાં કંગાલ માનવીને ચારિત્રની સંપત્તિ મળવી અશક્ય છે. જ્ઞાન તો ચારિત્રના-જીવનશુદ્ધિના રાજમાર્ગને અજ્ઞવાળનાર પ્રદીપ છે. એ પ્રદીપને ખોઈ ખેસનાર માનવીનું જીવન અધકારથી જ વ્યાપ્ત બની જવાનું. અને જે શ્રમણો આવા અધકારના જ ભોગ બન્યા તો તે પછી શાસનની પ્રભાવનાની વાત જ ક્યાં કરવાની રહી !

આર્ય કાલકની વિચારમાળા પણ ભર થંભી જાય છે; જાણે કે દુઃખકર ભાવિના વિચારનો ભાર એમના અંતરને થંભાવી દે છે. એમની ચિંતા વધુ ઘેરી બને છે; અને જાણે પોતાના મનની વાત વધુ સ્પષ્ટ થતી હોય એમ તેઓ વિચારે છે : અન્ય અણુગારો કે શ્રમણોની વાત શું કરવી ? આ મારા પોતાના જ શિષ્યોને જુઓ ને ! શાસનની રક્ષા અને એમના કલ્યાણ માટે હું કેટકેટલા અનુયોગો (શાસ્ત્રવ્યાખ્યા)ની રચના કરું છું અને કેટકેટલા અનુયોગો એમની આગળ સરળતાપૂર્વક સ્ક્રુટ કરું છું ! પણ છે કોઈને એનું ગ્રહણ કરવાની-એને સમજવાની લેશ પણ દરકાર ! આ તો “ તમે કહેતા લલા, અને અમે સાંભળતા લલા ”ની જેમ જાણે બધું “ પથ્થર ઉપર પાણી ! ” ભગવાનનો ધર્મમાર્ગ તો પલકવારનોય પ્રમાદ કરવાની ના ફરમાવે છે; અને આ તો બધા જાણે આગસમાં જ ખૂડ્યાં છે ! આ આગસ અને આ પ્રમાદ જે ચાલુ રહે તો સંયમજીવન અને શાસન બંનેનો હાસ થાય. બળતા ધરની જેમ, સગી આંખે આવા હાસ થતો જોયા પછી નિષ્ક્રિય બનીને ખેસી રહેવું એ તો બને જ કેમ ? ધરમાં ભોરીંગનો પ્રવેશ જોયા પછી શાંત રહી શકાય ખરું ? પણ આનો ઉપાય શું કરવો ?

અને આચાર્ય વધુ અંતરમુખ બની ગયા.

આર્ય કાલક જેટલા વિચારશીલ પુરુષ હતા તેથીય વધુ એ ક્રિયાશીલ પુરુષ હતા. એક વાતનો કર્તવ્ય દોર પકડાયો એટલે એનો છેડો લીધે જ છુટકા; માત્ર વિચાર કરીને વાત પડતી

અંક : ૩-૪]

સાચી શિક્ષા

[૫૧]

મુકવાની ત્યાં વાત જ ન હતી. શાસન અને સાધુજીવનના રાહુ સમા આ અનિષ્ટને દૂર ન કરીએ તો આ જ્ઞાન અને આ શક્તિ શા કામનાં ?

અને આર્થકાલક વધુ વિચારમાં ઊતરી ગયા; જાણે કોઈ અંતિમ મહાનિર્ણયનું મનો-મંથન ચાલી રહ્યું હોય એવી ગંભીર રેખાઓ એમના વદન ઉપર અંકિત થઈ રહી. એમણે વિચાર્યું: રોગ પરખાઈ ગયો હતો; હવે તો એનો ઈલાજ જ શોધવાનો-અજમાવવાનો હતો. અને ઘેરા અનેલા રોગનો ઈલાજ જલદ નહીં હોય તો એ કારગત નીવડવાનો નથી. વધુ આત્મદમન અને પોતાની જાતની વધુ અગ્નિપરીક્ષા એજ એક માત્ર ઈલાજ હતો.

ગગનાંગણમાં સૂર્યનારાયણે પોતાનો અંતિમ પ્રકાશ સંકેલી લીધો અને જાણે આચાર્યની ગંભીર વિચારણાનો પણ છેડો આવી ગયો. પોતાના મનની અધી ધૂંચતો ઉકેલ લાધી ગયો હોય એમ આર્થ કાલકનું મન સ્વસ્થ બની ગયું અને ફરાફર કરતી એમની કાયા સ્થિર બની ગઈ. એક જરૂખાના ઊંચર પાસે ખડા રહીને આચાર્યે જ્યારે પથરાતાં અંધારા ઉપર નજર ફેરવી ત્યારે પૂર્ણ સંતોષની પ્રતિભાનાં તેજ એમના મુખકમળને વિકસાવી રહ્યાં હતાં.

નિર્ણય થઈ ચૂક્યો હતો; એના અમલની જ હવે વાર હતી! માર્ગ સાંપડી ગયો હતો; માત્ર પ્રયાણની જ હવે ચિંતા હતી. આર્થ કાલક ધીમે ધીમે પોતાના સ્થાને પહોંચીને આત્મ-ચિંતનમાં મગ્ન બની ગયા.

પણ પહેલાં ધુધવાટા કરતો સાગર જાણે પ્રશાંત બની ગયો. આત્મશોધનના મંત્રોના મધુર સ્વે હવામાં ઘૂંજવા લાગ્યા.

[૨]

રાત્રનો પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો હતો. ધર્માગર શાંત હતું. સર્વે નિર્ઝંથા પૈતૃપોતાના સંસ્તારક (પથારી)ની તૈયારી કરતા હતા. આર્થ કાલક પોતાના આસને, અચલ મેરુની જેમ, સ્થિર બનીને બેઠા હતા; તેઓ કોઈના આગમનની રાહ જોતા હતા.

થોડી વારમાં શય્યાતર (ઉપાશ્રયનો માલિક કે વ્યવસ્થાપક) આવી પહોંચ્યો અને આદર-પૂર્વક ત્રિકાલ-વંદના કરી આચાર્યની સમીપે બેઠો.

આર્થ કાલકે ધર્મલાભના આશીર્વાદ આપી, શય્યાતરને સાગર સમા ધીર-ગંભીર ભાવે પોતાનો નિર્ણય કહેવા માંડ્યો. શય્યાતર વિનીતભાવે આચાર્યની વાણી ઝીલી રહ્યો.

કાલક બોલ્યા: “મહાનુભાવ! તમે જાણો છો, અને કદાચ ન જાણતા હો તો પણ મને ખાતરી થઈ છે, કે મારા આ શિષ્યો પ્રમત્ત બનીને અનુયોગ (શસ્ત્ર)ના પકન, મનન, ચિંતન પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ સેવતા થયા છે. આમાં હું મારા શિષ્યોનું અકલ્યાણ, શાસનની હાની અને મારા ગુરુપદની હીણપત સ્પષ્ટ જોઈ છું. આ તો કેવળ વિનાશનો જ માર્ગ છે. એ માર્ગનું તો શીઘ્રાતિશીઘ્ર છેદન જ કરવું ધટે.”

શય્યાતર ભક્તિભાવે બોલ્યો: “ભગવાન, આપનું કહેવું સત્ય છે. આવતી કાલે જ આનો ઉપાય ચોલ્યું.”

આચાર્ય: “આ દોષ તો બહુ ઊંડે ઊતરી ગયો છે. કેટલાય દિવસોની મારી મહેનત

પર]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

અને મારી શિષ્યામણ ઉપર એણે પાણી ફેરવી દીધું છે. એટલે હવે તો તરત જ આનો ઈલાજ કરવો ધટે; અને એ ઈલાજ પણ જલદ જ હોય.”

શય્યાતર: “ ભલે ભન્તે! જેવી આપની આજ્ઞા! કાલે જ બધા નિર્ઘ્રાને તાકીદ કરીશું અને છતાં નહીં માને તો તીર્થરૂપ સંઘ તો ખેડો જ છે ને! કોની મગલ છે, એ સંઘની આજ્ઞા (આજ્ઞા)નું ઉત્થાપન કરી શકે, સવાર થાય એટલી જ વાર!”

આર્યકાલકે જરા રિમત આણીને ખોલ્યા: “ભોળા ભાવિકજન! જેઓને મારી શિષ્યા મણ અને મારી આજ્ઞા અસર નથી કરી શકતી એને સંઘ શું કરી શકવાનો છે? એ માર્ગ તો મને કામની સિદ્ધિ થવાનો નહીં પણ કલેશની વૃદ્ધિ થવાનો જ લાગે છે. આને માટે તો એથી પણ વધુ જલદ ઉપાય શોધવો ધટે. અને એ ઉપાય શિષ્યામણનો, આજ્ઞાનો, શિક્ષાનો નહીં પણ આત્મદમનનો, પોતાની જાતને કષ્ટમાં મૂકીને એ પ્રેમની પાવકજ્વાળાથી શિષ્યોના દોષ ભસ્મ કરવાનો હશે તો જ એ સફળ થશે. બીજી રીતે આ દોષ દૂર થવો અશક્ય છે.”

શય્યાતર તો બિચારો વિચારમાં ગરકાવ થઈને મૂઠની જેમ સાંભળી રહ્યો. એને થયું: આવા સંઘસત્તાના પ્રશ્નમાં આચાર્ય ભગવાન આત્મદમનથી પોતાની જાતને કષ્ટમાં મૂકવાની વાત કરતા હતા એનો શો અર્થ? એણે અચકાતાં અચકાતાં પૂછ્યું: “આચાર્યદેવ! આ આત્મદમન અને જાતકષ્ટનો માર્ગ એટલે?”

“હું તમને સ્પષ્ટ કહું,” આર્ય કાલકે મક્કમ અવાજે કહ્યું, “મહાનુભાવ! સાંભળો. મેં મારા મન સાથે નિર્ણય કરી લીધો છે. આ શિષ્યોને શિષ્યામણનો કે ઉપાલંભનો એક શબ્દ પણ કહેવાની હવે જરૂર નથી. હવે તો જે કંઈ કરવાનું છે તે મારી જાત ઉપર જ કરવાનું છે. હું આવતી કાલે જ સુવર્ણભૂમિમાં—જ્યાં મારો પ્રશિષ્ય નિર્ઘ્રા સાગર શ્રમણ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન અને એનો પ્રચાર કરીને પોતાની સંયમચાત્રાને સફળ કરે છે અને પ્રવચનની પ્રભાવના કરે છે ત્યાં—વિહાર કરી જઈશિ. આવા અનુયોગના આગસુ અને પ્રમાદ-પ્રિય શિષ્યોથી સધું!”

શય્યાતર તો સ્તબ્ધ જાળીને ગયો: “આચાર્ય ભગવાન! આ વૃદ્ધ ઉંમરે સુવર્ણભૂમિના વિહારનો આવો સંકલ્પ! સેંકડો જોજનનો અતિ વિકટ એ પંથ! ભયાનક જંગલો અને હિંસક પશુઓથી વ્યાપ્ત એ માર્ગ! પ્રભુ! આ અવસ્થાએ આવો નિર્ણય ન હોય! આ તો સમસ્ત સંઘને શિક્ષા કરવા જેવું લેખાય! ક્ષમા, ગુરુ, ક્ષમા!”

આર્ય કાલકે છેવટની વાત કરી: “મહાનુભાવ! એવી ભાવુકતાથી કામ ન સાલે. મારો નિર્ણય એ નિર્ણય! નિમિત્તશાસ્ત્રનું મારું જ્ઞાન મને સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે આ દોષને મુદ્ધારવાનો એક માત્ર આ જ ઈલાજ છે. અને એ ઈલાજનો અમલ કરવો એ મારો પરમ ધર્મ છે, મારા શિષ્યો મારી શોધ કરે ત્યારે તમે મૌન સેવજો; અને જ્યારે થાકી-હારીને ખૂબ આગ્રહપૂર્વક તમને પૂછે તો તમે એમને એટલું જ કહેજો કે તમારાથી કંટાળીને તમારા ગુરુ સુવર્ણભૂમિમાં સાગર શ્રમણ પાસે વિહાર કરી ગયા છે.”

શય્યાતર બિચારો શું બોલે? એ તો ફક્ત ‘શુ’ કારો કરીને ભારે હૈયે આચાર્યની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરી રહ્યો.

[જુઓ અનુસંધાન પાના ૫૪ ઉપર]

બનારસ

સોળ કલ્યાણકોની ભૂમિ

લેખક :- શ્રી. મોહનલાલ દીપચંદ શાકસી

બનારસ પાસેના સારનાથમાં ઐદ્ધર્મનો 'મૂળમંદુકટિવિહાર' આવેલ છે, ત્યાં એક પ્રાચીન સ્તૂપ છે, તેમ જ ખોદકામ કરતાં ધણી જૂની વસ્તુઓ તેમ જ હુદ્દ ભગવાનની મૂર્તિઓ નીકળેલી છે, તેનું એક સુંદર મકાનમાં સંગ્રહસ્થાન છે. ગયા વર્ષે અને આ વર્ષમાં ત્યાં સંખ્યાબંધ બિહુઓનું તેમ જ ભારતની બહારના દેશોમાંથી ઘણા વિદ્વાનોનું આગમન ચાલુ રહ્યું છે. એમાં સરકારે પણ રસ્તાની મરામત આદિ કાર્યોમાં અતિ મોટી રકમની મદદ આપવાથી આજે તો બનારસ યાને કાશીમાં આગંતુકો માટે તે એક દર્શનીય સ્થળ બની રહેલ છે. એના આકર્ષણને થોડો ખ્યાલ આપી, અહીં વર્ષ દહાડે લાખો રૂપિયા ખર્ચતાં જૈન સમાજનું ધ્યાન ખેંચવાનો અને આપણી આ મહત્વની કલ્યાણક ભૂમિને દેશકાળના એંધાણ પારખી, એ આકર્ષક બની રહે તેવી રીતે ઉદ્ધાર કરી, જગત સન્મુખ એની મહત્તા રજૂ કરવાની એને પ્રેરણા જન્મે તેમ કરવાનો આશય છે.

જ્યારથી યાત્રિકો માટે સ્પેશિયલ ટ્રેનો નીકળવાનું શરૂ થયેલ છે ત્યારથી ગૂજરાત, મારવાડ તેમ જ દક્ષિણ આદિ પ્રદેશોમાંથી ઠીક સંખ્યામાં યાત્રાળુઓનું આગમન થવા માંડ્યું છે. છતાં દિલ્લીની પૂર્વે જણાવવું પડે છે કે પાવાપુરી અને સમેતશિખર જેવા મુખ્ય ધામને બાદ કરતાં, એમના આગમનનો યથાર્થ લાભ ખીજી કલ્યાણક ભૂમિઓને મળતો નથી. ભારે દોડાદોડથી અને ગણતરીના કલાકોમાં એમાંની ધણીખરીની પરિક્રમા કરી દેવામાં આવે છે, એ પાછળનું રહસ્ય કે ઇતિહાસ જાણવા વિચારવાની બહુ થોડા તરદી લે છે !

હાલ તો બનારસનો વિચાર કરીએ. એક દષ્ટિએ જોતાં અહીં ચાલુ ચોવીસીના ચાર તીર્થપતિઓના સોળ કલ્યાણકો થયેલાં છે અને એનું એ કારણે ભારે મહત્વ ગણાય. ભેળુપુર નામના પરામાં પુરુષોદ્ધાની શ્રી. પાર્શ્વનાથ પ્રભુના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન રૂપ ચાર કલ્યાણકો થયાં છે. એ જ મુજબ ભદેનીઘાટમાં સાતમા શ્રીસુપાર્શ્વનાથના બે, તેમજ એની નજીકમાં આવેલ ચાર માઈલ પરની સિંહપુરીમાં અગિયારમા શ્રીશ્રિયાંસનાથના અને ચૌદ માઈલ દૂર આવેલ ચંદ્રપુરી યાને ચંદ્રાવતીમાં આઠમા શ્રીચંદ્રપ્રભુના ચાર કલ્યાણકો થયેલાં છે. આમ છતાં આપણે જોઈશું તો એ દરેક સ્થળો સાવ સામાન્ય રીતના છે. ચંદ્રપુરી ને ભદેનીઘાટ તો અટુલા પડ્યા જેવા ને જર્જરીત દશાવાળા કહી શકાય. ફરતી ધર્મશાળા વચ્ચે આવેલ ભેળુપુરનું મંદિર અને સારી સડકના અભાવે એકાદ ખૂણે પડી ગયેલ સિંહપુરી કંઈક વધુ આકર્ષણ ધરાવે છે.

પણ સારનાથના હુદ્દ દેવાલયનો, એમાં દીવાલ પર આલેખાયેલા લગભગ હુદ્દના જીવન-પ્રસંગોના દર્શક, રમણિય ને કળામય ચિત્રોનો તેમ જ ત્યાં વર્તતી શાંતિનો વિચાર કરીએ ત્યારે ધડીભર લાગે છે કે આપણામાં સાચી ભક્તિ ને યથાર્થ જ્ઞાન છે કે ? આ ઉપાસકોમાં એ

૫૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

ભરેલું અને પચાવેલું નયને ચઢે છે. કળામય એક જ પ્રતિમા કેલું આકર્ષણ જન્માવે છે ? થોડા સામાન્ય દીપક અને કળામય રીતે ચઢાવેલ થોડાં પુષ્પો કેવો ભાવ પેદા કરે છે ! પેલા ચિત્રો ચક્ષુ આગળ સારાયે તેમના જીવન અને કવનનો ચિતાર રજૂ કરે છે. એથી હૃદયમાં જે ભાવો હીલોલો ચઢે છે તે વર્ણવી શકાય તેવા નથી હોતાં એ અનુભવનો વિષય છે. આપણી ઉપર વર્ણવેલી કલ્યાણક ભૂમિઓમાં પણ આ ગતનું વાતાવરણ સર્જવાની ખાસ અગત્ય છે. આજે જે સામગ્રી તેમ જ સાધનોની ખેદરકારી ભરી ગોઠવણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે એનાથી જે નિવૃત્તિપૂર્ણ ભાવ જન્માવવાની વૃત્તિ જરૂરી છે તે સંભવિત બની શકતી નથી. આપણી કલ્યાણક ભૂમિઓ આજના યુગમાં કેવા પ્રકારની હોવી ધટે તેમ જ યાત્રિકોએ અહીંની સ્પર્શના કેવી રીતે કરવી જરૂરી છે તેનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે તે હવે પછી કરીશું.

(અપૂર્ણ)

કિંપાકનાં ફળો સ્વાદમાં મધુર લાગે છે તેમ જ રૂપે-રંગે પણ મનહર દેખાય છે; પરંતુ ન્યારે તેમને ખાવામાં આવે છે અને તેમની પૂરેપૂરી અસર શરીર ઉપર થાય છે, ત્યારે તે જ રૂપાળાં અને મીઠાં ફળો જીવનનો નાશ કરી નાખે છે. એ જ પરિણામ કામભોગોની બાબતમાં પણ સમજ લેવાનું છે. ભોગવતી વખતે તો કામભોગો મધુર, મધુરતર અને મધુરતમ લાગે છે, પણ પરિણામે એટલે ન્યારે તેની પૂરેપૂરી અસર આત્મા ઉપર થાય છે ત્યારે તે જ મધુર કામભોગો આત્માનો, કુટુંબનો અને સમાજનો તો ઠીક પણ સમગ્ર વિશ્વનોય સંહાર કરી નાખે છે.

—મહાવીર વાણી

[અનુસંધાન પાના પર નું ચાહ]

એને આશ્વાસન આપતા હોય એમ આર્થ કાલકે કહ્યું: “ મહાનુભાવ ! આમાં શોય કરશે નહિ, દુઃખ લગાડશે નહિ. આ તો ધર્મનો માર્ગ છે; અને તમે નક્કી માનજો કે એથી છેવટે આ શિષ્યોનું કલ્યાણ અને શાસનની પ્રભાવના જ થવાની છે.”

શબ્દાતરના મન ઉપર તો જાણે હિમાલયનો ખોજ પડી ગયો, પણ આર્થ કાલકનું મન તો કર્તવ્યનો માર્ગ સ્વીકાર્યાના પરમ સંતોષથી પ્રકુલ્લ હતું. ઉત્તરેના એક જુદાં રાજ્યને શિક્ષા કરવાને માટે પારસકુલ (ઈરાન) સુધીનો પ્રવાસ ખેડનાર આચાર્યને મન પોતાના શિષ્યોને સુધારવા માટેનો સુવર્ણભૂમિનો સેંકડો જોજનનો વિકટ પ્રવાસ પણ જાણે રમતની જ વાત બની ગયો હતો.

અને એ જ રાત્રે, ન્યારે ધર્મગારના ઐંધા નિર્ગથો અને ઉત્તરેની નગરીનાં નર-નારીઓ ગાઠ નિદ્રામાં પોઠયાં હતાં ત્યારે, આર્થ કાલકે સુવર્ણભૂમિ પ્રત્યે વિહાર કરતા હતા. આકાશના ચરીસા સમો ચંદ્ર, રૂપું રેલાવતી ચાંદની અને ઝંઝૂકે દીવડા સમા મબલખ તારલિયા આ કંઠાર કર્તવ્ય પરાયણતાનાં સાક્ષી બની, આચાર્યના પંથમાં જાણે હર્ષનાં પુષ્પો પાથરી રહ્યાં હતાં.

(અપૂર્ણ)

કાવ્યશાસ્ત્રી યશોવિજયગણિ

લેખક : પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.

ભાષાના ઉદ્ભવ પછી ભાષાના સ્વરૂપાદિનો ખોધ કરાવવા માટે તેમજ એ વિકૃત થતી અટકે તે માટે જેમ વ્યાકરણની રચના કરાય છે એમ સામાન્ય રીતે જેમ મનાય છે, તેમ કાવ્યો રચાયા બાદ એવી શાસ્ત્રીય ચર્ચા માટે કાવ્યશાસ્ત્રની યોજના સંભવે એમ મનાતું હોય તો ના નહિ. એ ગમે તે હોય પણ એક જ વ્યક્તિ કાવ્યો પણ રચે—કવિ તરીકે નામના મેળવે અને સાથે સાથે વિદ્વદ્ભોગ્ય કાવ્યશાસ્ત્ર પણ રચે એવી ઘટના અદ્ય પ્રમાણમાં બને. જૈન સાહિત્યનો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે આ સાહિત્ય પણ આ પરિસ્થિતિથી પર નથી. કવિ અને સાથે સાથે કાવ્યશાસ્ત્રી પણ હોય એવી જૈન વ્યક્તિઓ તરીકે અપ્પભક્ષિસૂરિ, ‘કાલિકાલસર્વજ્ઞ’ હૈમચન્દ્રસૂરિ, વાયડ ગચ્છના અમરચન્દ્રસૂરિ અને ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય યશોવિજયગણિનો હું ઉદ્દેશ્ય કરું છું. આ યશોવિજયગણિ પ્રખ્યાત તાર્કિક તરીકે તેમજ ચચ્ચાર ભાષાના ગણનાપાત્ર કવિ તરીકે જોવા સુપ્રસિદ્ધ છે એટલા કાવ્યશાસ્ત્રી તરીકે જાણીતા નથી એથી એમનો આ રીતનો પરિચય આપવા હું પ્રેરાયો છું અને એનું કૃણ તે આ પ્રસ્તુત લેખ છે :

યશોવિજયગણિની જે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ તેમજ અનુપલબ્ધ જાણવામાં છે તેમાં તો ગણિએ કાવ્યશાસ્ત્રને અંગે કોઈ સ્વતંત્ર કૃતિ રચ્યાનું જણાતું નથી. એમણે નિમ્નલિખિત કૃતિઓ ઉપર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે—

(૧) મમ્મટ કૃત કાવ્યપ્રકાશ.

(૨) ‘કવિ.’ હૈમચન્દ્રસૂરિકૃત કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપજ વૃત્તિ નામે અલંકાર-ચુડામણિ.

આ ઉપરાંત ‘વાયડ’ ગચ્છના અમરચન્દ્રસૂરિકૃત કાવ્યકલ્પલતા ઉપર પણ એમણે વૃત્તિ રચી એમ કેટલાકનું કહેવું છે.

યશોવિજયગણિએ પોતાની કોઈ કૃતિમાં કાવ્યપ્રકાશ ઉપર પોતે વૃત્તિ રચ્યાનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે ખરો ? આકી પ્રતિમાશતકના ત્રીજા પદની તેમજ નવમા પદની સ્વોપજ વૃત્તિમાં “કાવ્યપ્રકાશકાર” એવો ઉદ્દેશ્ય કરી એમનો—મમ્મટનો મત દર્શાવ્યો છે. સદ્ભાગ્યે કાવ્યપ્રકાશની વૃત્તિની એક અપૂર્ણ હાથપોથી મળે છે. એ ખીજા અને ત્રીજા ઉલ્લાસને અંગે છે. એમાં વિવિધ મતો દર્શાવી યશોવિજયગણિએ પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે. જિનરત્નકોશ (વિભાગ ૧, પૃ. ૯૦)માં A Descriptive Catalogue of manuscripts in the Jain Bhandars at Pattan (Vol. I, p. 107)ની નોંધ છે અને એ દ્વારા પાટણના ભંડારમાં કાવ્યપ્રકાશની ઉપર્યુક્ત વૃત્તિ હોવાનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે, પણ આ સચીપત્રના^૧ આ પાના ઉપર તો આ વૃત્તિનો ઉદ્દેશ્ય જણાતો નથી તેનું કેમ ?

૧. મુખપૃષ્ઠ ઉપર આનું નામ પત્તનસ્થ પ્રાચ્યજૈનમાળાગારીયમન્યલ્લચી છે.

૫૬]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

જે આ વૃત્તિની તાડપત્રીય પ્રત પાટણના ભંડારમાં હોય તો એ છપાવવી ઘટે.

અલંકારચૂડામણિ ઉપર યશોવિજયગણિએ વૃત્તિ રચી છે એ વાત પ્રતિમાશતક (શ્લો. ૯)ની સ્વોપજ વૃત્તિ (પત્ર ૩૦)માંની નિમ્ન લિખિત પદ્ધિત ઉપરથી દ્વિલિખિત થાય છે :—

“ પ્રગ્ધિતં ચૈતરલક્ષ્ણચૂડામણિ વૃત્તાવસ્માભિઃ ”

આ વૃત્તિ અત્યાર સુધી તો મળી આવી નથી.

ઉપર્યુક્તા નવમા શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું છે કે જે અહીં—જૈન શાસનમાં—જિનની મૂર્તિને જિનના સમાન ન જાણે તેવા પુરુષને કયો પદ્ધિત મનુષ્ય જાણે ? તેને તો શ્રીગડાં અને પૂછડા વગરનો સ્વપ્નપણે પશુ જાણે. આ સંબંધમાં સ્વોપજ વૃત્તિ (પત્ર ૩૦)માં નીચે મુજબ કથન છે :

“ શૃંગ્ણપુચ્છાભાવમાત્રેણ તસ્ય પશોર્વૈધર્મ્યમ્, નાન્યદિત્યર્થઃ । વ્યતિરેકાલક્ષ્ણરગર્ભોડનાક્ષેપઃ ।
ઉપમાનાદ્ યદન્યસ્ય વ્યતિરેકઃ સ એવ સ ઇતિ કાવ્યપ્રકાશકરઃ । ન ચ વ્યતિરેક ઉત્કર્ષ હ્યત્રાનુ-
ક્તિસમ્ભવઃ ।

“ હનૂમદાયૈર્વશસાં મયા પુન—

દ્વિવાં હસૈર્દુત્તપથઃ^૨ સિત્તીકૃતઃ^૩ ”^૪ ઇયાદાવપક્ષેડપિ તદ્દર્શનાત્ । પ્રગ્ધિતં...સ્માભિઃ ।”
આનો અર્થ એ છે કે તે પુરુષમાં અને પશુમાં, શ્રીગડાં અને પૂછડાના અભાવ પૂરતું જ વૈધર્મ્ય છે—તક્ષાવત છે. અહીં ‘વ્યતિરેક’ અલંકારથી ગર્ભિત ‘આક્ષેપ’ છે. ઉપમાનથી અન્યનો જે વ્યતિરેક અર્થાત્ વૈધર્મ્ય થાય તે જ વ્યતિરેક તે ‘વ્યતિરેક’ અલંકાર છે એમ કાવ્યપ્રકાશના કર્તાનું કહેવું છે. વ્યતિરેકમાં ઉત્કર્ષ હોવો જોઈએ અર્થાત્ અપકર્ષ નહિ એમ કોઈ શંકા કરે તો તે યોગ્ય નથી, કેમકે

“ હનૂમદા...સિદ્ધતીતઃ ”^૪... ઈત્યાદિમાં અપકર્ષમાં પણ ‘વ્યતિરેક’ અલંકાર જોવાય છે. આ વાત અમે અલંકારચૂડામણિની વૃત્તિમાં ચર્ચા છે.

આમ જે અલંકારચૂડામણિની વૃત્તિનો અને એમાં આલેખાયેલી વ્યાખ્યાનો જેમ પ્રતિમાશતકની સ્વોપજ વૃત્તિમાં ઉલ્લેખ છે તેમ યશોવિજયગણિની અન્ય કોઈ વૃત્તિમાં છે ? જે હોય તો તે તે ઉલ્લેખ એકત્રિત કરવા ઘટે.

પ્રતિમાશતકના નવમા શ્લોકને અગે જેમ અલંકારનો ઉલ્લેખ છે તેમ એના બીજા પણ કેટલાક શ્લોક માટે એની સ્વોપજ વૃત્તિમાં ઉલ્લેખ છે. એના આધારે વક્રીલ મુદ્ધવંદ નયુભાઈએ પ્રતિમાશતકના અને એના ઉપરની ભાવપ્રભસૂરિકૃત લઘુવૃત્તિના ભાષાંતરમાં કે જે લીમશી માણેકે વિ. સં. ૧૯૫૯માં મૂળ સહિત પ્રકાશિત કર્યું છે તેમાં નોંધ લીધી છે. આ વ્યાખ્યા હું નીચે મુજબ રજૂ કરું છું :—

૨. “ દૂત્તપથઃ ” એ પાઠ મુદ્રિત પુસ્તકમાં જોવાય છે અને એ સમુચિત જણાય છે.

૩. આ શ્રી હર્ષકૃત નૈષધચરિત (સર્ગ ૯)ના ૧૨૨મા પદ્યનો ઉત્તરાર્ધ છે.

૪ આનો અર્થ એ છે કે હનમાન વગેરેએ દૂતનો માર્ગ યશ વડે સ્વેત બનાવ્યો છે. જ્યારે જે (નયો) તો એ કાર્ય દુશ્મનોના હાસ્ય વડે કર્યું છે એટલે કે હું દુશ્મનોના હાંસીપાત્ર બન્યા છું.

અંક : ૩-૪]

કાવ્યશાસ્ત્રી યશોવિજયગણિ

[૫૭

શ્લોકાંક	સ્વોપન વૃત્તિ (પંચાંક)	ભાષાંતર (પૃષ્ઠાંક)	અલંકાર
૨	૫	૬	ઉપ્પ્રેક્ષા અને ઉપમા
૩	૧૧	૧૧	સ્વરૂપોપ્પ્રેક્ષા
૪	૧૬-૧૭	૧૩	રૂપકગર્ભ અતિશયોક્તિ અને અસંબંધમાં સંબંધરૂપ અતિશયોક્તિ
૫	૧૭	૧૪	કાવ્યલિંગથી ઉદ્ભવતી અતિશયોક્તિ
૮	૨૩	૨૦	ઉપમા
૯	૩૦	૨૨	વ્યતિરેક ગર્ભિત આક્ષેપ
૧૦	૩૫	૨૪	વિનોક્તિ, રૂપક અને કાવ્યલિંગ અને એ ત્રણથી ઉદ્ભવતો સંકર
૧૧	૪૨-૫	૨૫	નિદર્શના અને અતિશયોક્તિ
૧૬	૬૫૬	૩૫	પ્રયથોક્તિ અને ગમ્યોપ્પ્રેક્ષા

જિ. ૨૦ કો. ૦ (વિભાગ ૧, પૃ. ૮૯) માં અમરચન્દ્રસરિકૃત કાવ્યકલ્પલતાને અંગેની વિવિધ વૃત્તિની નોંધ છે. એમાં ૩૨૫૦ શ્લોક જેવડી વૃત્તિ યશોવિજયે રચ્યાનો અને એની એક હાથપોથી અમદાવાદની હાજી (જા) પટેલની પોળમાં આવેલા 'વિમલ' ગરુડના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંના પાંચમા દાખડાની ખીજી હાથપોથી તરીકે હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ હાથપોથી નજરે જોયા વિના આ વૃત્તિ વિષે વિશેષ શું કહી શકાય? ખીજું, આ યશોવિજય તે પ્રસ્તુત ન્યાયાચાર્ય છે કે કેમ તેની પણ તપાસ થવી ઘટે, કેમકે એ નામના અન્ય મુનિવર થઈ ગયા છે. આથી આ ભંડારની હાથપોથી જેને જોવા મળી શકે તેમ હોય તેઓ આ આખત પ્રકાશ પાડવા કૃપા કરે એવી મારી તેમને સાદર વિચારિ છે. અહીં એ ઉમેરીશ કે, વજ્રસેનના ૭ સિધ્ધ હુરિએ (હુરિએ) કપૂરપ્રકર નામની જે કૃતિ રચી છે તેની એક ટીકા યશોવિજયગણિએ રચ્યાનો જિ. ૨૦ કો. ૦ (વિભાગ ૧, પૃ. ૬૯) માં ઉલ્લેખ છે. તો શું આ ગણિ તે પ્રસ્તુત ન્યાયાચાર્ય જ છે?

આ વૃત્તિની હાથપોથીઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભોંયતળિયાના ભંડારમાં તેમજ પહેલા માળના ભંડારમાં હોવાનો અહીં ઉલ્લેખ છે.

૫ અહીં અમરચન્દ્રને ઉલ્લેખ છે.

૬ અહીં 'હૈમ' એવો ઉલ્લેખ છે. આવા ઉલ્લેખો એકવિત કરાય તો રતનાપણમાં જેમ 'હૈમ' કાવ્યાનુશાસનમાંથી અવતરણ અપાયાં છે તેમ યશોવિજયગણિએ કેટલાં અને કયા આખ્યાં છે તે બહી શકાય.

૭ એમણે ત્રિપદિસાર રચ્યાનો ઉલ્લેખ કપૂરપ્રકરના અંતમાં છે. શું આ કૃતિ કોઈ સ્થળે છે ખરી?

આશાપલ્લીના ઐતિહાસિક ઉદ્દેશો

લેખક : પં. લાલચંદ્ર ભગવાન ગાંધી-વડોદરા.

[ગતીકથી ચાલુ]

: સુધારીને વાંચો :

આ માસિકના વર્ષ ૨૨: અંક ૨: ક્રમાંક ૨૫૪ માં આ જ લેખનો પહેલો હપ્તો છપાયો છે. તેમાં પાના ૩૪ માં પર જે ખીજો ફકરો 'મલધારી.....પૃ. ૩૧૪-૩૨૩)' સુધીનો છપાયો છે તેના બદલે પાના ૩૬ પર જે ત્રીજો ફકરો સં. ૧૧૬૩વાળો 'મલધારી.....પૃ. ૩૧૪ થી ૩૨૩)' છપાયો છે તે પ્રમાણભૂત છે.

વિક્રમની તેરમી સદીમાં

મહારાજા કુમારપાલના રાજ્ય-સમયમાં વિ. સં. ૧૨૨૧માં માધ વહિમાં અહિંના (આશાપલ્લીના) શ્રીવિદ્યામઠમાં પં. વચરસીએ લખેલ, આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્ર-વિરચિત સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન-લઘુવૃત્તિનું તાડપત્રીય પુસ્તક પાટણના સંઘવીપાડાના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

વિ. સં. ૧૨૪૮માં શ્રાવણ શુ. ૯ સોમવારે આ જ આશાપલ્લીમાં દંડનાયક અભયડના અધિકાર-સમયમાં લખાયેલી દશવૈકલિક સૂત્રની લઘુટીકાની તાડપત્રીય પુસ્તિકા પાટણમાં જૈનસંઘના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે.^{૧૦}

ઘોળકામાં રણછોડજીના મંદિરમાં રણછોડજીની મૂર્તિની પાછળ રહેલો એક શિલાલેખ જાણવામાં આવ્યો છે, તે ઉદયન-વિહારની પ્રશસ્તિના પાછળના ત્રીજા ભાગરૂપ (શ્લો. ૭૧ થી ૧૦૪) છે. પ્રબંધશતકાર મહાકવિ રામચંદ્ર (સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના પૃથ્વર)ની એ કૃતિ છે. એમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રનો આદેશ લઈ મનોહર એ ઉદયન-વિહાર વાગ્બટ મંત્રીએ કરાવ્યો હતો.^{૧૧} પત્તન (પાટણ)ના કુમારવિહાર એ સ્થાન વગેરેનું તેમાં સ્મરણ હોઈ એ જિનમંદિર તથા પ્રશસ્તિ-શિલાલેખ કુમારપાલ ભૂપાલના

૧. "સંવત્ ૧૨૨૧ વર્ષે માગધિ બુધે અચેહ આશા[પલ્લી] શ્રીવિદ્યામઠે લઘુવૃત્તિપુસ્તિકા પંડિતવચરસીકેનાલેખિ ।"

—જૂઓ પાટણ જૈન ભંડાર ગ્રંથસૂચી ગા. ઓ. સિ. ભા. ૧, પૃ. ૩૦

૧૦. "સંવત્ ૧૨૪૮ વર્ષે શ્રાવણશુદ્ધિ ૧૯ સોમે અચેહ શ્રીઆશાપલ્લીયાં વંહ. શ્રીઅભયડ-પ્રતિપત્તૌ લઘુદશવૈકલિકાટીકા સમાપ્તા ।"

—પાટણ જૈન ભંડાર-ગ્રંથસૂચી ભા. ૧, પૃ. ૩૮૮

૧૧ "ઉપહસિત-સુરવિમાનં

સમર્ણવીકૂલમૂલ-ગ્રંથોલ્લક્ષીર્તિશાલિનામ ।

શ્રીહેમચંદ્રસૂરીણામાદાયદેશવૈભવમ્ ॥

"ઉદયન-વિહારમેતં વ્યઘાપયદ્ વાગમટો મંત્રી ॥૧૦૧॥

પ્રબંધશતનિમિત્તિ-પ્રથિતકીર્તિકામ્યોદયઃ । પ્રજ્ઞાસ્તિમતુલામિમામકૃત રામચંદ્રો મુનિઃ ॥"

અંક ૩-૪]

આશાપદલીના ઐતિહાસિક ઉદ્ભવો

[૫૯

રાજ્ય કાલનો કહી શકાય. સંભાવના પ્રમાણે એ પ્રશસ્તિ આશાપદલીના ઉપર્યુક્ત ઉદયન વિહારને ઉદ્દેશી રચાયેલી જણાય છે.

—આ સંબંધમાં ‘ઉદયન-વિહાર’ નામનો એક લેખ અમે ગત વર્ષમાં ઓરિયન્ટલ કોન્ફરન્સના અમદાવાદના છેલ્લા અધિવેશનમાં હિંદીમાં રજૂ કર્યો હતો. અમદાવાદથી પ્રકાશિત થતા ‘જૈન સત્ય પ્રકાશ’ માસિકના ગત વર્ષના પાંચ અંકોમાં તે થોડા વિસ્તાર સાથે ગૂજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

વિક્રમની તેરમી સદીના પૂર્વાર્ધે લગભગમાં આ આશાપદલીના નગરીના મુખના તિલક સમાન ઉદયન-વિહાર નામના શ્વે. જૈનમંદિરની મૂર્તિઓ વંદન કરવા યોગ્ય નથી; એવો એક વાદ ખરતરગચ્છના જિનપતિસૂરિએ તથા તેમના અનુયાયીઓએ કર્યો હતો, તેનું ખંડન શુદ્ધ(વડ) ગચ્છના સુપ્રસિદ્ધ વાદી દેવસૂરિના શિષ્ય મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય પ્રહુમ્નસૂરિએ તથા તેમના અનુયાયીઓએ કર્યું હતું. અને પક્ષકારોએ પોતપોતાના મતના સમર્થનમાં જણાવેલ પ્રમાણો તથા યુક્તિઓવાળા એ ગ્રંથો જેસવમેર જૈન ગ્રંથભંડારમાં મળી આવ્યા છે, તેની નકલ વડોદરાના આ. જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં વિદ્યમાન છે. સન ૧૯૨૧ માં જે. ભં. ગ્રંથસૂત્રીનું સંપાદન કરતાં-અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ-ગ્રંથકૃતપરિચયમાં (પૃ. ૨૮-૨૯) અમે એ વાદસ્થલ અને પ્રબોધોદય-વાદસ્થલ નામના ગ્રંથોમાંથી જરૂરી અવતરણો દર્શાવ્યાં છે. એ પરથી જણી શકાય તેમ છે કે ઉપર્યુક્ત વાદ આ આશાપદલીમાં જાહેર સભામાં થયો હતો, જેમાં તે સમયના ત્યાંના અધિકારી દંડનાયક અભયવડ વગેરે વિશિષ્ટ સભ્યોની હાજરી હતી. ગૂજરાત માટે ગૂર્જરના શબ્દનો એમાં પ્રયોગ છે, તથા આશાપદલી નામનો એમાં અનેક વાર નિદેશ છે. ૧૨

આચાર્ય શ્રીજિનપતિસૂરિનો સત્તા-સમય સં. ૧૨૨૩ થી સં. ૧૨૭૭ સુધી હતો. એથી એ વાદ અને ગ્રંથ-રચનાનો સમય એ દરમિયાન સમભવ્ય છે. વિશેષ માટે જુઓ જે. ભં. ગ્રંથસૂત્રી, તથા અપભ્રંશકાવ્યત્થી (ગા. ઓ. સિ.)ની ભૂમિકા.

વિ. સં. ૧૨૪(૭)૬ વર્ષના દીપોત્સવમાં ૧૩ આ કર્ણાવતીમાં રાજગચ્છના આચાર્ય શ્રી માણિકચંદ્રે શાંતિનાથચરિત નામના આઠ સર્ગવાળા મહાકાવ્યની રચના કરી હતી, જેની ૧૪૭૦માં લખાયેલી તાડપત્રીય પોથીની નકલ પાટણમાં સંઘરી પાડાના ભંડારમાં છે. વિશેષ માટે જુઓ પાટણ જૈન ભં. ગ્રંથસૂત્રી (ભા. ૧, પૃ. ૨૦૩-૨૦૫)

ગા. ઓ. સિ. નં. ૧૯ લેખપદ્ધતિ (પ્ર. સન ૧૯૨૫ પૃ. ૧૬, ૨૬, ૩૦)માં ધર્મ-

૧૨. “.....શ્રીમૂર્જરજોદરે શ્રીમદ્દાશાપદ્મીપુરેડ સંખ્યસંખ્યાવનમુહ્યસ્વપક્ષ-પરપક્ષ-સામાજિક-સમાજ-સમક્ષં બહુશો નિ.પ્રત્યવ્યાકરણીકૃત્યાસ્માભિઃ સિદ્ધાન્તરહસ્યવુચારસં પાપિતા અપિ.....”

“આશાપદ્મી-વદન-તિલકાયમાનોદયનવિહારાન્તર્વર્તીને અર્હેદ્વિમ્બાનિ યત્તિ-ગૃહિણાં વન્દનીયાનિ ।”

“× સ્વયં સ્વાવદાતોત્કોર્તનં તદ્ યદ્યાશપદ્મ્યાં તદ્ સ્વદુગાવક-વ્પડનાંચક્રોઅમયદ્ધ-પ્રમૃત્તિસમાસદાં સમક્ષં વદમ્હૂ, તત્ સર્વત્ર મૂર્જરજ્ઞાયાં પ્રતીતમ્ ।”

—વિશેષ માટે જુઓ જે. ભં. ગ્રંથસૂત્રી (અપ્રસિદ્ધ ૦ પૃ ૨૮-૨૯)

૧૩ “દીપોત્સવે શશ્વિદિને શ્રીમન્માણિક્યસૂરિભિઃ ।

કર્ણાવર્યાં મહુપુર્યાં શ્રીમન્થોડર્યાં કિનિર્મિતઃ ॥”

૬૦]

શ્રી. જૈન સંત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૨૨

ચારિકા, રાજવિકાસિકા વગેરે લેખોની પદ્ધતિમાં અભિનવ સિદ્ધરાજ જયસિંહને ઉદ્દેશી મહામાત્ય આસિંગે લખેલો લેખ આશાપલ્લીથી લખેલ જણાવ્યો છે, તેમજ આશાપલ્લી રાજધાનીમાં કુમારપાલના વિજયવંત રાજ્યમાં, મહામાત્ય જગદેવના સમયમાં મહામાત્ય ધરણીધરે વિજયકટકમાં રહેલા સારંગદેવને ઉદ્દેશી લખેલો લેખ આશાપલ્લીથી જણાવ્યો છે, ત્યાં દર્શાવેલા સંવત ૧૨૮૮ વગેરે યથાયોગ્ય જણાતા નથી, તેમ છતાં તે તે મહારાજાઓના સમયમાં આશાપલ્લીની મહત્તા સમજી શકાય છે.

વિક્રમની ચૌદમી સદીમાં

જૈન ધાર્મિક ઉપદેશ અને આચાર-વિચારનાં નાનાં નાનાં ૧૩ જેટલાં પ્રા. સં. પ્રકરણોની એક તાડપત્રીય પાઠ્ય પુસ્તિકા પાટણના સંઘવી પાડાના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે, જે વિ. સં. ૧૩૩૦માં આશ્વિન શુ. ૫ ગુરુવારના દિવસે આ જ આશાપલ્લીમાં લખાયેલ જણાવી છે. ૧૪ જેમાંની છેલ્લી કૃતિ આરાધના પ્રાચીન ગૂર્જર ભાષામય ગદ્યમાં હોઈ ગા. ઓ. સિ. નં. ૧૪ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં સન ૧૯૨૦માં પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે.

વિદ્યાસિંહ અને વેળલ્લદેવીના સુપુત્ર મન્મથસિંહે રચેલ સૂક્તરતનાકર નામના ૪૩૪૦ શ્લોક પ્રમાણ સંસ્કૃત સુભાષિત ગ્રંથની એક પ્રતિ સં. ૧૩૪૭માં આપાદ વદિ ૯ ગુરુવારે આ જ આશાપલ્લીમાં મહં વીરમે લખી હતી તેવો તેના અંતમાં ઉલ્લેખ છે. ૧૫ જે તાડપત્રીય પુસ્તિકા પાટણના સંઘવી પાડાના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

દ્વિતીયી વિ. સં. ૧૩૫૬માં અલાવદીન સુલતાનના નાના ભાઈ ઉલૂખાને, મંત્રી માધવથી પ્રેરાઈને ગૂજરાત પર આક્રમણ કર્યું હતું. વચ્ચેનાં અનેક નગરોને લાંગતો આ આસાવલ્લી (આસાવલ)માં પણ આવ્યા હતા, અને કણ્ઠદેવ (ખીલ્લે) નાસી ગયો હતો, એની નોંધ પ્રાકૃત ભાષામય સત્યપુરતીર્થ-કલ્પમાં તેના સમકાલીન જિનપ્રભસૂરિએ લીધી છે. ('શ્રીજિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ' પૃ. ૧૦૪માં અને એ જણાવ્યું છે.)

ગૂજરાતના કવિ પદ્મનાભે વિ. સં. ૧૫૧૨માં રચેલા કાલ્કડદે-પ્રમંથમાં પણ એ દુઃખદ ઘટના વર્ણવી છે. અલાવદીનના લશ્કરે ગૂજરાત પર જે હુકો કર્યો હતો, ગૂજરાતનાં જે મુખ્ય નગરો પર તેણે ઉપદ્રવ મચાવ્યો હતો તેમાં અસાઉલિ નામનો નિર્દેશ છે, તે આ આસાવલ સમજવું જોઈએ. કવિએ ખંડ ૧, કડી ૬૬-૬૮માં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે.-

“અલાવદીન પાતસાહ કરી, તું વસ્તાવી આણુ. ૬૬
લણી કટક ઉપડયાં અસાઉલિ, ગઢમાંહિ મેહલું થાણુ;
ગુજરાત દેસ હીલોલ્યુ, અતિ ક્રીધું તરકાણુ. ૬૭
અસાઉલિ, ધૂલકું, ખંભાયતિ, સૂરતિ નઈ રાનેર;
ખીલ્લું નગર કેતલાં કહીઈ, ચંપઈ ચાંપાનેર. ૬૮”

૧૪ “સંવત્ ૧૩૩૦ વર્ષે અદિવનશુદિ ૫ ગુરૌ અચેહ આશાપલ્લયાં”

—પાટણ જૈન ભંડાર ગ્રંથસૂચી ભા. ૧, પૃ. ૧૧૦-૧૧૧.

૧૫ “સં. ૧૩૪૭ વર્ષે આષાઢવદિ ૯ ગુરૌ આશાપલ્લયાં મહં વીરમેન શ્રીરતનાકર-પુસ્તિકા લિખિતા ।”

—જૂઓ ગા. ઓ. સિ. પાટણ જૈન ભંડાર-ગ્રંથસૂચી ભા. ૧, પૃ. ૧૩૭-૧૩૮

અંક : ૩-૪]

આશાપદ્મીના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો

[૬૧

‘—તેજપાલનો વિજય’ પુ. ની પ્રસ્તાવના પૃ. ૩૭માં અમે એ ઉલ્લેખ દર્શાવ્યો છે.

વિ. સં. ૧૩૩૪માં રચાયેલા પ્રભાવકચરિત્રમાં વાદિદેવસુરિના ચરિત્રમાં તથા વિ. સં. ૧૩૬૧માં રચાયેલા પ્રઅંધચિંતામણિ વગેરેમાં અહુધા કર્ણાવતી નામનો નિર્દેશ મળે છે.

વિ. સં. ૧૧૨૦થી સં. ૧૧૫૦ સુધી ગૂર્જરાતનું સામ્રાજ્ય ભોગવનાર મહારાજા કર્ણદેવે આશાપદ્મી—નિવાસી આશા નામના સિદ્ધ પર ચડાઈ કરી હતી, તે સમયે તેને ભૈરવ-દેવીનું શકુન થતાં કૌશર્ય નામની દેવીનો પ્રાસાદ કરાવી, છ લાખના સ્વામી તે શસ્ત્રીર સિદ્ધ પર વિજય મેળવ્યા પછી સ્વાં પ્રાસાદમાં જ્યંતીદેવીને સ્થાપન કરીને, કર્ણેશ્વર દેવનું આયતન તથા કર્ણસાગર તળાવથી અલંકૃત કર્ણાવતી નગરી સ્થાપન કરી પોતે સ્વાં રાજ્ય કરતો હતો.^{૧૬}

—વિ. સં. ૧૩૬૧માં મેરુતુંગસુરિએ રચેલા સં. પ્રઅંધચિંતામણિમાં એવા આશયનું સૂચન કર્યું છે.

કિન્લોક જે. કાપ્પેસ સાહેબની રાસમાળામાં અને અન્યત્ર ગૂર્જરાતના ઇતિહાસનાં પુસ્તકોમાં એના આધારે નોંધ કરેલી જણાય છે.

મરુમંડલવાસી શ્રીમાદવંશી ઉદ્ધા નામના વણિક ભાગ્યયોગથી કુટુંબ સાથે આ કર્ણાવતીમાં ગયા હતા, સ્વાં રહેલા વાયટીય (વાયટગચ્છના) જિનાયતનમાં દેવ-વંદન કરતા એ સાધર્મિક અંધુને યોગ્ય અતિથિ-સત્કાર ત્યાંની લાજિ નામની છિંપિકા (ભાવસાર) આવિકાએ કર્યો હતો. તેના ભાગ્ય-પ્રભાવે મકાનનાં ખાતસુહૃત્માં નિધિ પ્રકટ થયો હતો. પાછળથી ઉદયનમંત્રી નામથી સુપ્રસિદ્ધ થયેલા, દેવ-ગુરુભક્ત, ધર્મશ્રદ્ધાળુ એ મંત્રીશ્વરે આ કર્ણાવતીમાં અતીત, અનાગત અને વર્તમાનકાલની ત્રણે યોવીશી (૭૨) જિનોતી પ્રતિમાથી અલંકૃત ‘ઉદયન-વિહાર’ નામનો સુંદર પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો.^{૧૭}

—વિ. સં. ૧૩૬૧માં મેરુતુંગસુરિએ રચેલા સં. પ્રઅંધચિંતામણિ (પ્ર. ૩) માં એનો ઉલ્લેખ છે.

—કેટલાક લેખકોએ ‘ઉદયનવિહાર’ ને અહલે ભૂલથી^{૧૮} ‘ઉદ્ધાવરાહ’ નું મંદિર જણાવ્યું છે, તે હવે સુધારવાની જરૂર છે.

૧૬ “સ્વયં તુ આશાપદ્મી—નિવાસિનમાશામિધાનં મિલ્લમભિષેગયનં મૈરવદેવ્યાઃ શકુને જાતે કોહ્લરજામિધાનદેવ્યાઃ પ્રાસાદં કારયિત્વા, સ્વહુગ(ષટ્)લક્ષાધિપં મિલ્લં વિજિત્ય, તત્ર જયન્તીં દેવીં પ્રાસાદે સ્થાપયિત્વા, કર્ણેશ્વરદેવાયતનં તથા કર્ણેશ્વરતટ્કાલકલ્પતાં કર્ણાવતીપુરં નિવેશ્ય સ્વયં તત્ર રાજ્યં ચકાર ।”

—પ્રઅંધચિંતામણિ [પ્ર. ૩ સિદ્ધરાજદિ પ્રઅંધ]

૧૭ “..... કર્ણાવત્યાં સન્તીત્યમિહિતે સ સકુટુમ્બસ્તત્ર ગતઃ ।

.....તતઃ પ્રમુતિ સ ઉદયનમન્ત્રીતિ નામ્ના પ્રપ્રથે । તેન કર્ણાવત્યામતીતાનાગત-વર્તમાન-સ્વતુવિશત્તિજિન-સમલ્કૃતઃ શ્રીઉદયનવિહારઃ કારિતઃ ।” —પ્ર. ચિં.

૧૮ “સિદ્ધરાજના સમયમાં શાંતુપ્રધાને શાંતુવસહિ અને ઉદ્ધાપ્રધાને ૭૨ જિનાલયવાળું ઉદયવરાહ નામનું મંદિર કર્ણાવતીમાં અંધાવ્યાના ઉલ્લેખો પણ છે”

—૨. બી.—ગૂર્જરાતનું પાઠનગર અમહાવાદ (પૃ. ૧૬)

૩૨]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

વિ. સં. ૧૩૩૪ માં પ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલા પ્રભાવકચરિત્રમાં વાઠી દેવસૂરિ-ચરિત્રમાં ધોળાકાના 'ઉદ્ધા-વસતિ' નામના એક જિનમંદિરનો ઉલ્લેખ મળે છે કે—“ પૂજ્ય શ્રાદ્ધવ-સૂરિજીએ ધવલકપુર (ધોળાકા) તરફ વિહાર કર્યો હતો, ત્યાં ઉદય નામના ધર્મનિષ્ઠ આગેવાન ગૃહસ્થે સીમંધરસ્વામીનું પિંચ કરાવ્યું હતું, તેની પ્રતિષ્ઠાવિધિ દેવસૂરિદ્વારા કરાવી હતી; તે ચૈત્ય 'ઉદ્ધા-વસતિ' નામથી આજે પણ વિદ્યમાન છે. ” (શ્લો. ૪૮ થી ૫૨)

ઉપર્યુક્ત જિન-મંદિર, પૂર્વોક્ત ઉદયન-વિહારથી સ્પષ્ટ જુદું જણાય છે, ધોળાકાના ઉદય (ઉદ્ધા) અને સુપ્રસિદ્ધ મંત્રીશ્વર ઉદયન એ બંને જિનન વ્યક્તિ જણાય છે. બંને મંદિરોની મૂર્તિઓ અને તેની પ્રતિષ્ઠા કરનાર આચાર્યોનાં નામ જુદાં છે, સ્થળ પણ જુદાં છે.

કર્ણાવસ રાસમાળા (૨. ઉ. ગૂ. ભાષાંતર) માં અહીં વસતિ શબ્દનો અર્થ જિનચૈત્ય-જિનમંદિર ન સમજાયાથી મંદિરને બદલે અપાસરો જણાવ્યો છે.

વિ. સં. ૧૩૩૪ માં પ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલા પ્રભાવકચરિત્ર (૨૧ મા વાઠી દેવસૂરિચરિત્ર) માં જણાવ્યું છે કે કર્ણાવતીના સંદેશ્વર ઉત્કંઠિત થઈ દેવસૂરિને ૨૦ ચોમાસા માટે આમંત્રણ કર્યું હતું, તેથી ત્યાં તેઓ પધાર્યા હતા. શુદ્ધ ઉપાશ્રયમાં સ્થિરતા કરી અરિષ્ટનેભિ-પ્રાસાદ સમીપમાં તેઓ સરસ વ્યાખ્યાન કરતા હતા.

એ જ સમયમાં કર્ણાવતીના રાજગુરુ (સિદ્ધરાજની માતા મયજુલકાદેવીના પિતા જય-કેશિદેવના ગુરુ) અહાંકારી દિ. વાઠી કુમુદચંદ્ર તે જ કર્ણાવતીમાં વાસુપૂજ્ય-ચૈત્યમાં ચોમાસા માટે આવેલ હતા. તેણે શ્રે. વૃદ્ધ સાધ્વીનું અપમાન કરીને પૂર્વોક્ત આચાર્યને વાદ કરવા ફરજ પાડી હતી. તેના પરિણામે પાટણની રાજ-સભામાં વિ. સં ૧૧૮૧ માં તેની હાર ૨૧ થઈ હતી.

વિક્રમની તેરમી સદીમાં

વિક્રમની તેરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં વિ. સં. ૧૨૮૬ લગભગમાં જયસિંહસૂરિએ રચેલા હુમ્મીરમહમદન નાટકમાં કર્ણાવતી નામથી આ આશાપલ્લી નગરીનું સંસ્મરણ કરવામાં આવ્યું છે. તે સમયે તે નગરી પર વીરધવલ મહારાણાના પિતા લવણપ્રસાદનો અધિકાર જણાય છે. હુમ્મીરના મદનું મર્દન કરી, યુદ્ધિ-ચાતુર્ય અને પ્રતાપથી શત્રુ-પક્ષને જિત્ત-જિત્ત કરી, નરવિમાન (સુખાસન) માં ખેસી આમ્રૂ તરફથી ધોળાકા તરફ આવતા વીરધવલ અને તેજપાલના સંવાદના રૂપમાં કવિએ માર્ગમાં આવતાં સ્થળોનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે—

“ વીરધવલ આંગણીથી દર્શાવતાં કહે છે કે-મહીરથી મહિલાના કાનના આજુબાજુ-કૂલ જેવી આ કર્ણાવતી નગરી નયનના માર્ગમાં આવી જ છે. જે નગરીમાં નિરંતર તટ પર અથડાતા સામ્રમતી (સામરમતી) ના તરંગરૂપી વાગતા મૃદંગના ધ્વનિદ્વારા લક્ષ્મી અમારા પિતા લવણપ્રસાદ દેવના કર-કમલરૂપી રંગમાં નાચે છે.

તેજપાલ કહે છે કે-મહીમંડલ-મંડન મહારાજ! આ નગરીનું સૌંદર્ય કઈ રીતે કહી

૧૧ “ અથ કર્ણાવતી-સંજો.....૮૧

૨૦ “ સંઘ કર્ણાવતીપુર્યાઃ શ્રીમન્તો દેવસૂરયઃ ॥ ૧૧૧.

૨૧ “ સંઘઃ કર્ણાવતીપુર્યાં પરવાદિજયોર્જિતમ્ ॥ ૧૨૪

अंक : ३-४]

आशापल्लीना ऐतिहासिक उद्देश्ये।

[६३

शक्य ? जेनी लक्ष्मीने ग्रहण करवा भाटे साभ्रमती (साभ्रमती) नदीनी लक्ष्मीयोमां नागलोक्षनी नगरी अने थोळ देवेनी पुरी (अभरावती) आकाशनदी गंगा नदीनी देदीप्यमान रगतमय दर्पण जेवी उज्ज्वल लक्ष्मीयोमां पडता प्रतिबिंबोना पहानाथी जे अने नगरीयो नीयुं सुभ राभी सदा असंत गाढ तप करती नश्याय छे. २२

वि. सं. १२८८ ई. व. १४ रविवारना, अणुद्विजवाड पाटणुमां त्रिलुवनपावनुं राण्य छतुं. मंत्रीश्वर तेजपालना ते समयना जेक शिलावेपनी नडल (कागण पर) हासमां जणुवामां आवेळ छे, तेमां आशापल्लीथी आवेळा आचार्यो देवसरि, आभसरि तथा भवय-सरिना शिष्य तिलकप्रभसरिनां नामोना निर्देश छे.

विज्जमनी यौद्धमी सदीमां

वि. सं. १३१३मां पौष शु. ७ सोमे आ ज २३ आशापल्लीमां श्वे. आ. पद्मप्रभ-सरिना शिष्य वायनाचार्य विनयकृति भाटे सार्धशतकवृत्ति (कर्मग्रंथ)नी ताडपत्रीय पुरितका ई. विद्वद्वे लक्ष्मी हती, जे छाणुनीना जैन ज्ञान अंडारमां विद्यमान छे.

आडवगदना सुप्रसिद्ध पेशडशाहना पुत्र आंजणे वि. सं. १३४० मां धर्मधीषसरि पंगेरे संध साथे तीर्थयात्रा करी हती. संध साथे कर्णावतीमां आवतां महाराज सारंगदेवे तेनुं सन्मान क्युं छतुं. संधवीजे आ स्थानमां प्रीतिभोजन, सत्कार आदिथी राज तथा भ्रम सर्वने संतुष्ट कथां हता. विशेष भाटे नूओ-रत्नमंडनगणितुं सुकृतसागर काव्य, रत्नमंदिरगणितुं उपदेशतरंगिणी वि.

[अपूर्ण]

२२ “ वीरघवलः (अहंगुल्या दर्शयन्)—नयनमार्गमियमायातैव महीमहेलाकर्णावतसकुसुमे कर्णावती नाम नगरी । यस्यामनवरतमपि,

तटस्फुटत्-साभ्रमती-तरङ्ग-रङ्गमृदङ्गध्वनितेन लक्ष्मीः ।

अस्मत्पितुः श्रीलक्षणप्रसाद्वेवस्य नर्नतिं करंज्ज-रङ्गे ॥

तेजःपालः—देव ! महीमण्डलमण्डन ! किमुच्यतेऽस्याश्चास्त्वम् ?

एका साभ्रमती—सरिल्लहरिषु स्वैरं द्वितीया चियत्—

कुल्या—वीचिषु रोचमानरजतादर्शोऽज्ज्वलासु ध्रुवम् ।

तन्वाते निविडं तपः फणिपुरी—गीर्वाणपुर्यौ सदा,

न्यङ्मुख्यौ परिलम्बिबिम्बमिषतो यस्या ग्रहीतुं श्रियम् ॥ ”

—हमीरमहमर्दन नाटक (जा. ज्यो. सि. नं. १० अंक प, पृ० ४८-४९)

२३ “ संवत् १३१३ वर्षे पौषसुदि ७ सोमे अद्यह आशापल्लीमां श्रीपद्मप्रभसरिशिष्यनैष्ठिक-क्षिरोमणिवाचनाचार्यखिनयकीर्त्तियोग्यसार्धशतकवृत्तिपुस्तिका ठं चिह्णनेन लिखिता ॥ ,’

ભદ્રાવતી તીર્થ (ભાંડક)

પ્રતિમા-લેખ-સંગ્રહ

સં. પૂ. મુનિશ્રી કવચનવિજયજી

ભદ્રાવતી તીર્થ

દક્ષિણ અને મધ્ય પ્રદેશનાં ત્રણ તીર્થો (શ્રીમાણિકચરવામી-કુલપાક, શ્રીસ્વપ્નદેવ કેશરિયા પાર્શ્વનાથ-ભદ્રાવતી, શ્રીઅંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ-સિરપુર)માંનું આ એક ભદ્રાવતી (ભાંડક) તીર્થ છે. તે મધ્ય પ્રદેશના વરાડ પ્રાંતના ચાંદા જિલ્લામાં આવેલું છે. ત્યાં જવા માટે વર્ધા જંકશનથી બહારસા જતી ગાડીમાં ભાંડક (ભદ્રાવતી પાર્શ્વનાથ) સ્ટેશન આવે છે. તે સ્ટેશન વર્ધાથી દક્ષિણમાં ૫૯ માઈલ પર છે. દક્ષિણમાંથી આવનારને હૈદરાબાદ કે બેંગલોરથી કાલ્-પેટ આવવાનું થાય છે અને ત્યાંથી બહારસા આવે છે અને બહારસાથી વર્ધા જતી ટ્રેનમાં ઉતરમાં ભાંડક સ્ટેશન ૨૪મા માઈલ પર છે.

સ્ટેશનથી ભદ્રાવતી એક માઈલ છે. ત્યાં જવા પાકી સડક છે. કારખાના તરફથી રાતની અને દિવસની મળી ચારે ગાડીઓ ઉપર બળદગાડી આવે છે.

આ તીર્થ અંગેના ઇતિહાસ ને પુરાતત્ત્વની અંગે ડેટલીક વાતોનો મુનિરાજશ્રી જમ્બૂવિજયજીએ 'ભદ્રાવતી પાર્શ્વનાથ તીર્થ' નામનો લેખ લખી શ્રીઆત્માનંદ પ્રકાશમાં (તા. ૧૪-૧૧-૧૯૫૦ માં) પ્રગટ કરાવ્યો છે, તેથી તે વાતો ત્યાં જોવા લલામણુ છે. પરંતુ પ્રતિમાજીના પ્રગટ થયા પછીનો ઇતિહાસ અને મહિમા તથા ડેટલાક સ્થાપત્ય અંગે સામગ્રી મેળવી ભવિષ્યમાં લેખ લખવા હું ઇચ્છા રાખું છું. આથી અત્રે પાષાણુના તેમ જ ધાતુપ્રતિમાના લેખના અંગે ઉપયોગી વાતોનો જ ઉલ્લેખ કરીશ.

પ્રતિમાનો પાદુભાવ

એક વખત ભાંડકના જંગલોમાં ફરતાં પાદરીએ પ્રતિમા જોયા. તેથી સરકારને ખબર આપી. આ બાબુ શ્રીઅંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથજીના મુનીમને સ્વપ્ન આવ્યું. તપાસ ચાલી. પ્રભુની ભેટ થઈ. ચાંદાઆદિ સંઘના ઉદ્યોગથી કબજો મળ્યો. એટલે કે સં. ૧૯૬૬ના માહ સુદ પાંચમે સ્વપ્ન આવ્યું અને *૧૯૭૬ના ફાગણ સુદ ૩ના દિવસે તપાગચ્છાચાર્ય શ્રીજયસુરિ દ્વારા પ્રતિષ્ઠા થઈ.

પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે છુરાનપુર વગેરે ગામોમાંથી બિંબો લવાયાં અને જરૂર પડતા બિંબોની અંજનશલાકા પણ કરી. જક્ષ-જક્ષિણી પણ નવાં ભરાવ્યાં.

સ્વપ્નદેવ ૫૧ ઈયના ઊંચા છે અને ૧૧ ઈંચની ફૂલાવાળા છે. વળી પાંધકામ કરતાં એક જ પાષાણુમાં કેરેલા, બે બાબુ ફૂલા સહિત પાર્શ્વનાથ, સામે આદિનાથ ને પાછળ ચંદ પ્રભુની પ્રતિમાવાળા ચૌમુખજી મહારાજ નીકળ્યા હતા. તે શિખરમાં સં. ૧૯૭૬ના વૈ. શુ. ૩ના બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા છે.

* મુનિરાજશ્રી જમ્બૂવિજયજી પ્રતિષ્ઠા સંવત નોંધવામાં ભૂલ્યા છે.

અંક : ૩-૪] ભદ્રાવતી તીર્થ (ભાંડક) પ્રતિમા-લેખ-સંગ્રહ [૬૫

મુખ્ય મંદિર ત્રણ ગભારાનું છે. મંડપ પાંચ ચોકીયાળાના ભ્રમવાળો છે. મુખ્ય ગભારા પર શિખર છે. બે આલુના ગભારા પર ઘુમટ છે. મંડપ પર વચમાં ઘુમટ છે. મંડપમાં જક્ષ-જક્ષિણીના ગોખલા છે. મુખ્ય ગભારામાં ૩ પ્રતિમાછ છે. જમણી આલુના ગભારામાં ૯ અને ડાબી આલુના ગભારામાં ૭ એમ કુલ ૧૬ પ્રતિમાછ છે. તેના લેખ આદિની અનુક્રમતા પડે તે માટે સ્વનદેવનો (શ્રી કેશરિયા પાર્શ્વનાથનો) ૧ નંબર ગણી જમણી આલુએ બીજો નંબર ગણ્યો છે. પછી જમણા ગભારાના ક્રમે નવ નંબરો પાડ્યા છે અને પછી ડાબા ગભારાના ૭ નંબરો પાડ્યા છે. એમ ત્રણ ગભારામાં મળી ૧૬ પ્રતિમાછ છે. તે મેડા ઉપર શિખરમાં ચૌમુખછ એમ ૧૬+૪=૨૦ પ્રતિમાછ છે.

પ્રતિમા સંખ્યા અને વર્ણ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૬+૪=૨૦ બિંબ છે. તેમ જ પંચધાતુના ૨૦ પંચતીર્થી, ૧ એવીશી, ૫ એકવડા ને ૧ સિદ્ધચક્ર છે. વળી ચાંદીના ૪ સિદ્ધચક્ર ને ૧ અષ્ટમંગળની પાટલી છે. પ્રાસાદદેવી પણ ગભારામાં છે. મંડપમાં ચાર આલુએ ગોખલાઓમાં પાર્શ્વચક્ષુ, મણિભદ્ર, પદ્માવતી ને ચક્રેશ્વરી છે. પાર્શ્વચક્ષુના ગોખલામાં બીજા બે જક્ષ ને જક્ષિણીની મૂર્તિ છે. સામેના ગોખલામાં કોઈ એક ધાતુની પૂતળી છે.

સ્વનદેવ પીળા રંગના હતા પણ લેખ શ્યામ રંગનો છે. મેડા ઉપર ચૌમુખછને પીળા રંગનો લેખ છે. નંબર ૬, ૮ શ્યામ રંગનો છે. નં. ૧૨ સફેદીકનો છે. આકૃતિનાં બધાં (૧૫) બિંબો સફેદ આરસનાં છે.

નામો

આ ૨૦ બિંબોમાં આદિદેવ ૨ (નં. ૮, ૨૦), સુમતિનાથ ૧ (નં. ૩) પદ્મપ્રભુ ૨ (નં. ૪, ૧૫), ચંદ્રપ્રભુ ૩ (નં. ૨, ૧૭, ૨૨), શીતલનાથ ૨ (નં. ૧૬, ૧૮) વાસુપૂજ્ય ૧ (નં. ૯) શાંતિનાથ ૨ (નં. ૧૧, ૧૨) ક્ષણવાળા પાર્શ્વનાથ ૬ (નં. ૧, ૫, ૬, ૭, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૨૧, ૨૩) ને મહાવીર ભગવાન ૧ (નં. ૧૯). એમ ભગવાનનાં ૨૩ બિંબો છે.

બિંબોની જાંચાઈ

ત્રણ ગભારામાં થઈ ૧૬ પ્રતિમાછ જણાવ્યાં છે. તેની જાંચાઈ ઇંચમાં ક્રમે આ પ્રમાણે છે. નંબર ૧:૫૧+૧૧ ક્ષણ એમ કુલ =૬૨, ૨:૩૧, ૩:૩૦, ૪:૧૦, ૫:૧૫+૩૧=૧૮૧, ૬:૧૭+૪=૨૧, ૭:૧૫+૨૧, ૧૮, ૮:૧૫, ૯:૧૫, ૧૦:૬+૧૧=૧૦, ૧૧:૯, ૧૨:૪, ૧૩:૯+૨૧=૧૨, ૧૪:૧૩+૩=૧૬, ૧૫:૧૩, ૧૬:૧૭, ૧૭:૨૪, ૧૮:૧૮ ને નંબર ૧૬:૧૭ ઈંચ જાંચા છે. મેડા ઉપર જે ચૌમુખછ છે તે તો પાટલીમાં ડીઝાઈનવાળા, ચાર આલુ થાંભલાવાળા ને ઉપર શીખરવાળા છે, એટલે માપ નથી લઈ.

પીતલવર્ણના હોવાથી 'કેશરિયા' અને સ્વનદેવની પ્રગટ થયેલ હોવાથી 'સ્વનદેવ' શ્રી કેશરિયા પાર્શ્વનાથ તો પ્રગટેલા છે અને ચૌમુખછ મહારાજ પણ જમીનમાંથી નીકળ્યા છે એટલે લેખ નથી. (વળી બીજાં બે પ્રતિમાછ પણ જમીનમાંથી નીકળેલા છે. તેમાં એક

६६]

श्री. जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष : २३

पूछ न शकय तेवां छे तेना अमे उल्लेख नथी कर्यो) पीओ नंअर ४ ने १० नो लेख
घसाई गयो छे, ने नं. १२नो लेख वागतो नथी. तथी आझीना लेखो नीचे प्रभाछे छे.

पाषाणनां प्रियानां लेखो

नं. २ : सं. १९७६ वर्षे फाल्गुनमासे शुक्लपक्षे तृतीयातिथौ सूर्यवासरे श्रीमद्रावत्यां
श्रीचंद्रप्रभविंबं श्रीतपागच्छाचार्य भट्टारक श्रीजयमुनिसूरिभिः प्रतिष्ठितं श्रीसंघेन च प्रस्थापितं ।

नं. ३ : संवत् १६६७ वर्षे वैशाखवदि २ गुरौ श्रीसुधर्मागच्छे भट्टारकजयकीर्तिसूरि(री)णां
उपदेशात् श्रीबुरहानपुरवास्तव्य श्रीश्रीमालज्ञातीय सो० काकासुत सो० नापा सुभार्या हरबाई
सुत हमजी भा० अमरादे सुत सो० विमलनानजी × × × स्वपरिवारयुतेन श्रीसुमतिनाथविंबं
कारापितं श्रोअंचलगच्छेश आचार्यश्रीकल्याणसागरसूरिप्रतिष्ठितं ॥^१

नं. ४ : लेख घसाई गयो छे.

नं. ५ : संवत् १५४८ वर्षे वैशाख शुद्ध × आचार्य भट्टारकजीश्री × × × सूरिणा
प्रतिष्ठितं × × × × × ×

नं. ६ : सं० १६०६ वर्षे माघकृष्ण ५ रवौ साहि० वाहा वावा० उइसवाल ज्ञा०
श्रे० दोहला उ० साल्हण श्रे० वागदेवी नाम्ना स्तः श्रीपार्श्वनाथविंबं का० प्रतिष्ठितं
श्रीतपासूरिभिः ।

नं. ७ : संवत् १५४८ वर्षे वैशाखशुद्धि ३ विजयज(य) चंद्रसूरिराज्ये प्रतिष्ठिता ।

नं. ८ : सं० १९७६ फा० शुद्धि ३ रविदिने प्रति० × ।

नं. ९ : संवत् १६६८ वर्षे वैशाखशुद्धि ४ वालो सारंगपुरवासि प्राग्वंशे सं० दीपचंद्र ॥
भा० ज × पुत्र सं० हापा भा० गोरों पितृग सं० भागा प्रमुखकुटुम्बयुतेन श्रीवासुपुज्यविंबं
कारितं प्रतिष्ठितं तपागच्छाधिराज श्रीविजयसेनसूरिभिः । प्रणत च पं. श्रीकनकविजय ।

नं. १० : लेख घसाई गयो छे.

नं. ११ : सं० १५४८ वर्षे वैशाख शुक्ल ३ विजयजय..... ।

नं. १२ : लेख नथी लागतो.

नं. १३ : सं. १५४८ वर्षे वैशाखशुद्धि ३ विजय..... ।

नं. १४ : संवत् १६९६ वर्षे माघवदि १ तिथौ चंद्रवासरे तपागच्छे भ० श्रीविजय-
देवसूरिविजयो श्रीमालजातौ शाह पलह भार्या रुपा पुत्र वच्छराज..... ।

१ मुनिश्री. जू/भू/विजयछना आ.मानंइना लेखमां (पु. ४८, अं. ४, पृ. ६५ भां) विजयसेनसूरि
वगेरे ले उल्लेखो छे ते अरी रीते ७५२ जू/आंथुं ते प्रभाछे छे—

२ प्रतिभा नंअर ३, १६ ने १८ ७५२ लेख पाठवी आंथुंये पाठवी ७५२ छे.

अंक : ३-४] अद्रावती तीर्थ (लांडक) प्रतिभा-लेख-संग्रह [६७

नं. १५ : ॥ सं० १७१० शा. १५७५ × × × × जेष्ठशुदि ७ × × × × ×
भीममालपत्तन प्रतिष्ठितं विंबं.....

नं. १६ : ॥ सं० *इलाही १६५९ वैशाख वदि ६ गुरौ मोढज्ञातौ वद्वशाखायां श्रीबर-
हानपूरवास्तव्य ठ० जशवंत ×
प्रतिष्ठितं श्रीमत्तपागच्छे भट्टारक × × × × × × × × × × × × ।

नं. १७ : संवत् १६९६ वर्षे माघमासे कृष्णपक्षे प्रतिपक्षर्यवाधां श्रीमंडपदुर्गे श्रीमन्नाग-
पूरीयतपागच्छे श्रीपासचंदसूरि गुरुभ्यो नमः । श्रीजयचंदसूरिविजये साह तोता भा० खोखी
सुतेन वनदेवार्थ × × लखी × × × × कारितं मा । पूजा । लखीण । सं० सोमजी विंबं
प्रतिष्ठितं श्रीमालि जातौ ॥ तपागच्छे श्रीविजयदेवविजयसिंहसूरिभिः प्रतिष्ठितं ॥

नं. १८ : × × इलाही ४८ सं० १६५९ वर्षे वैशाख × × × × × × × × × × ×
मंडन श्रीबरहान × × × × × × × × × × × × श्रीशीतलनाथ × × × × × × × × × ×
× × × × भट्टारक श्रीविजय × × × × × × × × × × × ।

नं. १९ : सं० १५०८ शाके १३७३ प्रवर्तमाने मासोत्तममासे माघमासे शुक्लपक्षे
३ तिथौ भ्यौम्यवासरे × × × × × × ।

*

*

*

पार्श्वयक्ष : श्रीपार्श्वनाथजी अधिष्ठायक पार्श्वयक्ष ॥ सं. १९७६ वर्षे फाल्गुनमासे उज्वल-
पक्षे तृतीया रवौ तपागच्छाचार्यश्रीजयसूरिभिः प्रतिष्ठिता श्रीसंघेन प्रस्थापिता च भद्रावल्यां ।

पद्मावती : सं. १९७६ वर्षे फाल्गुनमासे शुक्लपक्षे तृतीया रवौ श्रीतपागच्छाचार्य श्रीजय-
सूरिभिः प्रतिष्ठिता श्रीसंघेन स्था० ।

माणिभद्र : सं. १९७६ वर्षे फाल्गुनमासे उज्वलपक्षे तृतीयारविदिने श्रीमाणिभद्रमूर्तिं
तपागच्छाचार्यश्रीजयसूरिभिः प्रतिष्ठिता श्रीसंघेन भद्रावल्यां स्थापिता ॥

चक्रेश्वरी : सं. १९७६ वर्षे फाल्गुनमासे उज्वलपक्षे तृतीयारवौ तपागच्छाचार्यश्रीजय-
सूरिभिः प्रतिष्ठिता श्रीचक्रेश्वर्या मूर्तिः श्रीसंघेन भद्रावल्यां प्रस्थापिता च ।

पंचधातु-प्रतिमाना लेखे

पंचतीर्था-१ : सं० १४६५ वर्षे कार्तीव० ५ गुरु उसवालज्ञा० सा० उदसी भा०
उत्तमदे सु० वणा भा० बी(वी)जलदे श्रेयसे श्रीपार्श्वनाथविंबं कारितं श्रीपल्लीगच्छे श्रीशांति-
सूरिपट्टे श्रीसूरिभिः ॥

● प्रतिभा परना ईलाही संवतना उद्वेये भारा प्पादभां नथी, पखु उद्वेये तो धलुइशे ७.

६८]

श्री. जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष : २२

पं० २ : ॥ सं० १५०८ राणपुरे प्राग्वाट सं० हीरा भा० × × दे × × × × × ×
केन भा० देवलदे पुत्र देवराजादि कुटुंबयुतेन श्रीसुपार्श्वनाथबिंबं का० प्र० तपाश्रीसोमसुंदर-
सूरिशिष्यश्रीरत्नशेखरसूरिभिः ॥ श्रीः ॥

पं० ३ : सं० १५१० वर्षे ज्येष्ठशुदि × दिने उकेशवंशे सा० पा(ण)ता सा० राजा
सा० काजा पुत्र सा० शुभकरेण श्रा० सरजुपुण्यार्थं आदिनाथबिंबं का० खरतरगच्छे श्रीजिन-
वर्द्धनसूरिश्रीजिनचंद्रसूरिपट्टे श्रीजिनसागरसूरिभिः प्रतिष्ठितं ॥

पं० ४ : संवत् १५१३ वर्षे वैशाखशुदि ३ गुरौ श्रीउपकेशज्ञातौ कर्णाटगोत्रे सा०
हरपाल भा० गुजरि पु० सा० साहणकेन भा० सुहवदे पु० श्रीपति भा० सोढी पु० धन-
राजयुतेन स्वश्रेयसे श्रीअभिनंदननाथबिंबं कारितं श्रीउपकेशगच्छे श्रीककुदाचार्य संताने प्रतिष्ठितं
भ० श्रीकक्कसूरिभिः ।

पं० ५ : सं० १५१५ वर्षे वैशाखशुदि १३ रवौ श्रीश्रीमालज्ञा० दो० ईला भा०
कुंमादे सुत वेला गेला नविन दो० देपालेन भा० झांकुं पुत्र × × × × श्रीविमलनाथबिंबं
का० प्र० पिप्पलगच्छे भ० श्रीविजयदेवसूरिउपदेशेन श्रीशालिभद्रसूरिभिः । लीबडीग्रामे ।

पं० ६ : संवत् १५१५ वर्षे आषाढ शुद ३ प्राग्वाटज्ञातीय श्रे० खोखा भार्या सोनी
सुत धम्माकेन भार्या मटकु भ्रातृ मुठा सुत पापट ठाकुर भार्या भरगादि कुटुंबयुतेन स्वश्रेयसे
श्रीविमलनाथबिंबं का० प्र० श्रीरत्नशेखरसूरिभिः । नारंगपुर ॥

पं० ७ : सं० १५१८ वर्षे आषाढ कृष्ण प्रा० श्रे० माटा भा० भरमादे पुत्र श्रे०
जेला भा० भगरादि नाम्ना कुटुंबयुतया स्वश्रेयोर्थं श्रीश्रीश्रोवासुपूज्यबिंबं का० प्र० तपागच्छे
श्रीलक्ष्मीसागरसूरिभिः ॥

पं० ८ : सं० १५२२ वर्षे जेष्ठ शुदि १० बुध श्रीश्रीमाल जा० ठ० पाता भा० साधी
सु० सा० टीडा भा० कमाइ सुत रीडाकेन भा० वीरीयुतेन भा० रमादे श्रेयसे श्रीशीतलनाथ-
बिंबं श्रीपु० श्रीसद्गुरुणासुपदेशेन का० प्र० विधिना ॥ श्री श्रीस्तंभतीर्थनगरे ॥

पं० ९ : सं० १५२२ वर्षे वैशाख शुदि १० उप० ज्ञा० जहाणोवा गोत्रे सं० जसदा भा०
नाइ सुप(त) स० घूघल नीना साक गोक स० घूघण भा० मनी पु० स० धसखण भाता
स० आत्मश्रेयसे श्रीमुनिसुव्रतबिंबं का० प्र० श्रीसंडेरगच्छे श्रीयशोभद्रसूरिसंताने श्रीशालिसूरि

पं० १० : सं० १५२८ फा० शु० ५ धारवासि प्राग्वाट सा० सारंग भा० नानी
सुत सा० रामाकेन भा० पदमाइ प्रमुखकुटुंबयुतेन स्वश्रेयसे श्रीसुमतिनाथबिंबं का० प्रति०
तपाश्रीलक्ष्मीसागरसूरिभिः ॥

अंक : ३-४] लक्ष्मीतीर्थ (भांडक) प्रतिभा-द्वैप-संश्रुत [६८

पं० ११ : ॥ सं० १५३० वर्षे माघ व० २ शुक्ले लाडल वास्तव्य श्रीश्रीमालज्ञा० दो० शिवा भा० सिंगारदे पु० धनसी भार्या लखीसहितेन सिंगारदे आत्मपुण्यार्थं श्रीशीतलनाथबिंबं का० प्र० पूर्णिमापक्षे श्रीधर्मशेखरसूरिपट्टे श्रीविशालराजसूरीणामुपदेशेन विधिना ॥ छ ।

पं० १२ : सं० १५३० वर्षे माघ शुदि १३ रवौ श्रीश्रीवंशे लघुशंताने मं० मंजा भार्या महिगलदे सुत मं० साइवा भा० हीरू पुत्र मं० गोपा सुश्रावकेण भार्या गुरदे सहितेन श्रीअंचलगच्छे श्रीजयकेशरसूरीणामुपदेशेन वृद्धभ्रातृ गोविंद भार्या लीला पुण्यार्थं श्रीधर्मनाथबिंबं कारितं प्रतष्ठि श्रीसंघेण चिरं नंदतु

पं० १३ : १५३४ माघशुदि १० बुधे श्रीश्रीवंशे दो० आसा भार्या मांकु सुत दो० भावल भा० रामति सुत दो० गणपति सुश्रावकेण भार्या कपुरी पुत्र माणोर देवसी द्वितीय भा० कउत्तिगदे पुत्र शिवा पितृका दो० अजा भा० गोमति पुत्र महिराज सहितेन श्रीअंचलगच्छेश श्रीजयकेशरसूरीणामुपदेशेन स्वश्रेयसे श्रीसुविधिनाथबिंबं कारितं प्रतिष्ठितं चिरं नंदतु ॥ श्री ॥

पं० १४ : संवत् १५४९ वर्षे फागुणशुदि २ सोमदिने श्रीमंडपदुर्ग वास्तव्य श्रावके बडुभान सा श्रीपाल श्रावकेन श्रीकुन्थुनाथबिंबं कर्मक्षयनिमित्तं कारितं शुभं भवतु श्रीः ॥

पं० १५ : संवत् १५६५ वर्षे माघशुदि ५ गुरौ श्रीश्रीमालज्ञातीय सा० नाथा भा० चंगी नाम्न्या सा० जागा भा० अधिकु सुत ठाकर प्रमुख समस्त कुटुंबयुतया स्वश्रेयोर्थं श्रीचंद्रप्रभबिंबं कारापितं प्रतिष्ठितं च श्रीपुर्णिमापक्षे श्रीसुमतिरत्नसूरिभिर्विधिना

पं० १६ : संवत् सोलर६ (१६२६) वर्षे फाल्गुणशुदि ८ दिने तपागच्छे भट्टारक श्रीहीरविजयसूरि स्वहस्तप्रतिष्ठितं श्रीशांतिनाथबिंबं गां० लखमसी भा० वरवाई सुत नकरा पदमसी वडलीप्रामे ।

पं० १७ : एण ॥ संव० १६२७ वर्षे शाके १४९१ प्रवर्तमाने पोसमासे शुक्लपक्षे पूर्णिमा तिथौ गुरुवासरे श्रीश्रीमालज्ञातीय वृद्धशाखायां सं० राणा भार्या बा० राजलदे सुत सा० चांपा अमीपाल श्रीनमिनाथबिंबं कारितं प्रतिष्ठितं तपागच्छे श्रीत्रिजयदानसूरि तपट्टे श्री श्री ५ हीरविजयसूरिभिः । श्रीस्तंभतीर्थनगरे शुभं भूयात् ॥

पं० १८ : ॥ संवत् १६४३ फा०कृ० ११ वृ श्रीश्रीमालज्ञाती साह मेधा भाया(र्या) वा वीरा नाम्नी स्वपति पुन्यार्थं श्रीसुमतिनाथबिंबं कारापित × सुविहितशिरोमणि श्रीहीरविजयसूरिराज्ये श्रीत्रिजयसेनसूरिभिः पत्तन (प्रतिष्ठितं) ॥ श्री ॥

पं० १९ : संवत् १६५९ वर्षे आषाढाद्य ५ दिने गुरौ × उत्तरशाढायां उसवालज्ञातीय

[૬૦.]

શ્રી. જૈન સંત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૨

લોઢાગોત્રે સં X જયવંત માર્યા જયવંતદે સુહાગદે પુત્ર સં૦ રાજસિંહ સં૦ અમીપાલ વીરપાલ-
યુતેન શ્રીપદ્મપ્રમર્થિવં કારિતં સ્વપુણ્યાર્થ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિઃ શ્રીસ્વરતરગચ્છે ।

ઁકવડા : સંવત્ ૧૬૬૦ વ૦ વૈ૦ શુ૦ ૧૩ દિ૦ શ્રીશ્રીમાલજ્ઞા૦ સં૦ વછા તદમા૦
શ્રા૦ રતનાવાઈ શ્રીકુંથુનાથર્થિવં કા૦ પ્રતિ૦ તપા૦ મ૦ શ્રીવિજયસેનસૂ૦ X X X નયવિજય.....

પં૦ ૨૦ : ઁર્દ૦ ॥ સં૦ ૧૭૦૩ વર્ષે ચૈત્ર વ૦ ૭ શુક્રે શ્રીવહરાનપુરવાસ્તવ્ય પોરવાડ-
જ્ઞાતીયવૃદ્ધસને (વૃદ્ધસાસ્વાયાં) સં૦ ફોકટ માર્યા વીરાવાઈ પુત્ર સં૦ ધર્મદાસેન સ્વ૦ મા૦
પુત્ર સં૦ સહસકરણ શ્રેયસે શ્રીવિમલનાથર્થિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠાપિતં સ્વકારિતપ્રતિષ્ઠાયાં પ્રતિષ્ઠિતં
ચ ॥ તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીવિજયસેનસૂરિપટ્ટવાસવકુંભિકુંભશ્રંગાર શ્રીવિજયદેવસૂરીદૈઃ ॥

ઁકવડા : સંવત્ ૧૭૦૫ વ૦ વૈ૦ વ૦ ૨ દિ૦ વૃદ્ધોકેશજ્ઞા૦ સા૦ કાન્હજી સુત
વીરચંદનામ્ના શ્રીવિમલનાથર્થિવં કારિ૦ તપા૦ શ્રીવિજયદેવસૂરિભિઃ ।

ઁકવડા : સં૦ ૧૮૧૬ શ૦ ૧૬૯૨ X X X X ૧૧ રસ નગ X X X સિદ્ધસેન
ગુરોપદેશાત્

ઁકવડા : સં૦ ૧૮૨૬ શ૦ ૧૬૯૨ (બાકી ઉપર પ્રમાણે)

ઁકવડા : સં૦ ૧૯૧૦ (૧૭૧૦) વ૦ જ્યે૦ શુ૦ ૬ દિ૦ પ્રાગ્વાટજ્ઞા૦ X X X
ખરવા X X X મનજીકેન સુપાસર્થિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ વિજયરાજસૂરિભિઃ ।

સિંહદ્વાર

વળી સ્ટેશનથી આવતાં ગામ પહેલું આવે છે અને પછી તીર્થ આવે છે. ગામ ને
તીર્થ નજીક જ છે. ગામથી મંદિર પૂર્વમાં છે ને મંદિરથી ગામ પશ્ચિમમાં છે. અર્થાત્
મંદિર પશ્ચિમ સન્મુખ છે. તીર્થની જગ્યા ઘણા વિશાળ પ્રમાણમાં છે. પહેલું ફાટક આવે
પછી સિંહદ્વાર આવે છે. તે દ્વારમાં પેસતાં સામે પ્રભુનું મંદિર કિલ્લામાં દેખાય છે અને
દ્વારની ડાબી જમણી બાજુએ એ મંદિરો દેખાય છે. તેમાં ડાબી બાજુએ નાગપુરવાળા ઝવેરી
હીરાલાલજી કેશરીમલજીનું અંધાવેલું શ્રી. આદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર આવે છે. અને જમણી
બાજુએ શેઠ નેમીચંદજી પારેખનું અંધાવેલું દાદાજીના નામથી ઓળખાતું મંદિર છે. અને
મંદિરો શિખરઅંધી છે. નાગપુરવાળાના મંદિરમાં ત્રણ ગભારા છે. વચ્ચે ગભારાને ફરતી
પ્રદક્ષિણા છે. મધ્ય ગભારે ત્રણ પાપાણુ-બિંબો છે. ત્રણ પંચતીર્થો છે. સિદ્ધચક્ર પણ છે.
જમણી બાજુના ગભારામાં પુંડરીકસ્વામીની મૂર્તિ છે ને ડાબી બાજુએ જિનકુશલસૂરિની
મૂર્તિ છે. મંદિરની બહાર સામે આરસની છત્રીમાં આ મંદિર અંધાવનારનું આરસનું આખા
કદનું આવલું પાછળથી ખેસાડવામાં આવ્યું છે. તેની પડખે દેરીમાં ક્ષેત્રપાલની સ્થાપના છે.
જમણી બાજુના મંદિરમાં જિનકુશલસૂરિની મૂર્તિ વગેરે છે.

विनयचंद्रकृत सुश्रावक छीतराष्टकम्

सं. श्री. भंवरलालजी नाहटा

राजस्थान पुरातत्त्व मन्दिर स्थित श्रीहीरकलशगणिके संप्रह गुटकेमें कवि विनयचन्द्र कृत सुश्रावक छीतराष्टककी उपलब्धि हुई। इस प्रकारकी ऐतिहासिक कृतियां जैन साहित्यमें अपना विशिष्ट महत्त्व रखती हैं। इस अष्टकके नायक डेहनिवासी छाबड़ा छीतर (मल) थे। अष्टकमें यह उल्लेख है कि इन्होंने खरतरगच्छीय वा. हर्षप्रभके शिष्य हीरकलशने श्रावक बनाया था। इससे विदित होता है कि ये जन्मसे ओसवाल श्रावक नहीं थे। दिगम्बर सरावगी लोगोंमें छाबड़ा गोत्र है, संभवतः छाबड़ा और छाबड़ा एक हो। ये छीतर श्रावक सुप्रसिद्ध और समृद्धिशाली थे। इन्होंने बीकानेर आकर श्रीजिनचंद्रसूरिजीको वन्दन किया तथा वहाँके समस्त मन्दिरोंके दर्शन किये एवं जिनालयोंमें भक्तिपूर्वक पूजाएं करवाईं। ये देवाधिदेव महावीरके चरणभक्त और श्रावकोंमें अग्रगण्य थे। इन्होंने हीरकलशगणिके वचनोंसे (आराधना) करके स्वर्गगतिको प्राप्त किया। ये स्वर्गमें रहते हुए भी अपने पाल्हा हेमा आदि परिवारवालोंको कल्याणकारी हों। इन्होंने अद्भुत धर्मशालाका निर्माण करवाया।

इस गुटकेका अधिकांश भाग सं. १६२०-२५ के आसपास लिखित है। श्रीजिन-चंद्रसूरिजी सं. १६१२ में आचार्यपद पाकर सं. १६१३ में बीकानेर पधारे थे अतः इन्हीं वर्षोंमें छीतर श्रावक हुए विदित होते हैं।

सं. १६२५ में हीरकलश गणिके अपने शिष्य हेमराज (हेमाणंद) सहित डेहमें चातुर्मास किया था और आषाढ शुक्ल ११ के दिन वा. साधुरंग कृत कर्मविचारसार प्रकरणकी प्रतिलिपि इस गुटकेमेंकी थी यह कृति १७२ गाथा (श्लोक २१५)की प्राकृत भाषामें है। और इसकी रचना ओसवाल सुश्रावक पाल्हाकी अभ्यर्थनासे की गई थी। इससे विदित होता है कि हीरकलश गणि कई वार डेह पधारे होंगे और श्रावकोंको धर्ममें स्थिर किया होगा। सं. १६२५ आषाढ सुदि ९ के दिन रचित श्रीनेमिनाथ इगवीस ठाण बत्तीसीकी अंतिम गाथा इस प्रकार है:—

“देसइ सवालख मांहि नयरी डेहि प्रगट सुवास ।
संवत सोलह सइ पंचवीसइ सुदि आषाढां मास ॥
शनिवार नवमीय हीरकलशइ आणि अति उल्हास ।
इगवीस बोलहि कीयउ मौल हि नेमिजिन गुणरास ॥ ३२ ॥”

अब यहां कवि विनयचंद्र कृत छीतराष्टक प्रकाशित किया है। इसके रचयिता विनय-
चंद्र कौन थे यह अन्वेषणीय है।

॥ विनयचन्द्रकृत सुश्रावकछीतराष्टकम् ॥

श्रीमत्श्रीजिनचंद्रसूरिसुगुरो राज्ये विशाले स्फुटम्

रम्ये डेहपुरे च छाबड़कुले श्रीछीतरो श्रावकः ।

जातो धर्ममतिस्सदाव्रतधरः सदेवपूजापरः

साधूनां विहितादरः खरतरस्सौन्दर्यविधाधरः ॥ १ ॥

हर्षप्रभशिष्येण हीरकलशेन सादरात् ।

कृतोयं श्रावको भव्यः विख्यातो पृथ्वीतले ॥ २ ॥

अदृष्टपूर्वं गुणसंस्तवं कृतं मनोहरं सर्वजनस्य सौख्यदम् ।

जनाभिमान्यं कमलाधरं परं स्तवीम्यहं छीतरश्रावकं परम् ॥ ३ ॥

श्रीपूज्याः वन्दितास्तेन पुरे विक्रमनामनि ।

महचैत्यावली रम्या दृष्टा शीघ्रं च हर्षतः ॥ ४ ॥

अकार्षीत् छीतरस्तत्र पूजां सौख्य विधायिनीं ।

अत्यन्तश्रावका नित्यं मानयन्ति शुभाशयाः ॥ ५ ॥

श्रीवीरचरणांभोजसद्भक्तश्रावकाप्रणी ।

छीतराख्यो गुणी ख्यातः सच्चातुर्य कलान्वितः ॥ ६ ॥

श्रीहीरकलशवचनं पीत्वा जातो महद्भुतस्सौपि ।

संप्राप्त त्रिदशालयभुवनं सुरनारिसंयुक्तम् ॥ ७ ॥

पाल्हाहेमाख्ययोरेव मूयात्स श्रेयसे मुदा ।

विस्तारयतु कल्याणं स्वर्गस्थः स्वपरिवृतौ ॥ ८ ॥

छाजीपतिरसौ जीयात् पुत्रपौत्रेण संयुतः ।

धर्मशालामहद्भूताः येनाकारि निजौकसि ॥ ९ ॥

॥ इति सुश्रावक छीतराष्टकं कृतं विनयचन्द्रेण ॥

पूज्य मुनिराजने विनंति

पूज्य आचार्यादि मुनिवशेने, तेजोना विहार बाल थये डावाथी पोताना
महलायेदां सरनामां, ता. १० भी सुधीमां कार्यालयमां लणी भोडलवा विनंति छे.

०५५.

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

અંગે સૂચના

ચોળના

૧. શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ દ્વારા 'શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિક ૧૯ વર્ષ થયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

૨. એ સમિતિના આજ્ઞવન સંરક્ષક તરીકે ડા. ૫૦૦૭ આ૦ દાતા તરીકે ડા. ૨૦૦૭ આ૦ સદસ્ય તરીકે ડા. ૧૦૧૭ રાખવામાં આવેલા છે. આ રીતે મદદ આપનારને કાયમને માટે માસિક મોકલવામાં આવે છે.

વિનંતિ

૧. પૂજ્ય આચાર્યાદિ મુનિવંશે ચતુર્માસનું સ્થળ નક્કી થતાં અને શેષ કાળમાં જ્યાં વિહરતા હોય એ સ્થળનું સરનામું માસિક પ્રગટ થાય એના ૧૫ દિવસ અગાઉ મોકલતા રહે અને તે તે સ્થળે આ માસિકના પ્રચાર માટે ગ્રાહકો અનાવવાનો ઉપદેશ આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

૨. તે તે સ્થળોમાંથી મળી આવતાં પ્રાચીન અવશેષો કે ઐતિહાસિક માહિતીની સૂચના આપવા વિનંતિ છે.

૩. જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપાત્મક લેખો આદિની સામગ્રી અને માહિતી આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧. "શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ" માસિક પ્રત્યેક અંગ્રેજી મહિનાની ૧૫મી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ શાહ, શ્રી શારદા મુદ્રણાલય, પાનકાર નાકા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક : ચીમનલાલ ગોહળદાસ શાહ.

શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, નેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

૨. આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ ડા. ૩ તથા રૂપિયા રાખવામાં આવ્યું છે.

૩. માસિક વી. પી. થી ન મંગાવતાં લવાજમના ડા. ૩૭ મનીઓર્ડર દ્વારા મોકલી આપવાથી અનુકૂળતા રહેશે.

૪. આ માસિકનું નવું વર્ષ દિવાળીથી શરૂ થાય છે. પરંતુ ગ્રાહક ગમે તે અંકથી બની શકાય.

૫. ગ્રાહકોને અંક મોકલવાની પૂરી સાવચેતી રાખવા છતાં અંક ન મળે તો સ્થાનિક પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી અમને સૂચના આપવી.

૬. સરનામું બદલાવવાની સૂચના જોખામાં જોખા ૧૦ દિવસ અગાઉ આપવી જરૂરી છે.

લેખકોને સૂચના

૧. લેખો કાગળની એક તરફ વાંચી શકાય તેવી રીતે શાહીથી લખી મોકલવા.

૨. લેખો ટૂંકા, મુદ્દાસર અને વ્યક્તિગત ટીકાત્મક ન હોવા જોઈએ.

૩. લેખો પ્રગટ કરવા ન કરવા અને તેમાં પત્રની નીતિને અનુસરીને સુધારોવધારો કરવાનો હક તંત્રી આધીન છે.